

Б Ъ Л Г А Р С К А   А К А Д Е М И Я   Н А   Н А У К И Т Е

БЪЛГАРСКИ КОМИТЕТ НА СЛАВИСТИТЕ

ИВАН ДУРИДАНОВ

**ЮЖНОСЛАВЯНСКИТЕ РЕЧНИ НАЗВАНИЯ И ТЯХНОТО ЗНАЧЕНИЕ
ЗА СЛАВЯНСКИЯ ТОПОНИМИЧЕН АТЛАС**

СЛАВЯНСКА ФИЛОЛОГИЯ

Том III

ДОКЛАДИ, СЪОБЩЕНИЯ И СТАТИИ ПО ЕЗИКОЗНАНИЕ

ИВАН ДУРИДАНОВ

ЮЖНОСЛАВЯНСКИТЕ РЕЧНИ НАЗВАНИЯ И ТЯХНОТО ЗНАЧЕНИЕ ЗА СЛАВЯНСКИЯ ТОПОНИМИЧЕН АТЛАС

При създаването на славянски топонимичен атлас хидронимията ще има първостепенно значение. Картографирането на речните названия от славянски произход, които въз основа на различни съображения може да бъдат определени за старинни, ще подпомогне цялостното разрешаване на проблема за пътищата на най-ранното заселение на славянските племена в земите южно от Дунава. Наред с това ще бъде представено нагледно географското разпространение на немалко образувания, наследени от праславянския топонимичен фонд. За целта е необходимо да се направи предварително критична преценка на материала, като се изхожда от етимологичния анализ и се държи сметка особено за стратиграфията на речните названия. Да се разграничат различни по време слоеве в хидронимията от славянски произход е извънредно сложна и трудна задача, тъй като за значителна част от названията не са оцелели писмени податки, а за друга част податките са сравнително късни, в най-добрия случай от X—XII в. нататък. При практическото разрешаване на този въпрос би могло да се подхожда последователно, като се започне с анализа на названията на големите реки — с дължина на течението над 100 км. Няма съмнение, че тези названия, доколкото може да се докаже славянското им потекло, с малки изключения принадлежат към най-стария слой на славянската топонимия. На второ място следва да бъдат разгледани названията на средните реки — с дължина на течението от 50 до 100 км. Измежду тях заслужават внимание преди всичко онези, които имат природописно значение (пол. *nazwy topograficzne*)¹ и са първични (примарни), т. е. не са производни от други географски (и особено от селищни) названия. Вторичните названия безспорно се отнасят към по-късен период. От само себе си се разбира, че тук се касае до установяване на една относителна хронология на материала. Семантичният критерий в някои случаи може да бъде допълнен от структурален, както ще бъде пока-

---

¹ W. T a s z y Ń s k i (Słowiańskie nazwy miejscowe, Kraków, 1946, стр. 51) с право им отрежда първо място в хронологичната разпредялба.

зано по-нататък. Названията на големите и средните реки условно можем да наречем макрохидронимия. Микрохидронимията, към която ще отнесем преди всичко названията на малките реки — с дължина на течението под 50 км, също крие понякога архаични образувания. За съжаление все още не са събрани и публикувани материалите с речните названия от всички славянски страни. Поради това засега микрохидронимията може да бъде само частично използвана в славянския топонимичен атлас, предимно като сравнителен материал към макрохидронимичните формации. Към една по-далечна перспектива се очертава картографирането на названия на другите водни обекти — езера, извори и кладенци, а така също и на местностите. Тези названия имат второстепенно значение, тъй като, общо взето, принадлежат към късните пластове на топонимията.

Тук ще се ограничим с разглеждане и оценка само на славянската макрохидронимия от Балканския полуостров, с оглед на нейното значение за славянския топонимичен атлас. Изхождайки от принципа за подбор най-напред на архаичните образувания, ще анализираме само онези названия, които имат ясно природописно значение.

1. Югославия

Славянските названия на големи реки в Югославия са около десет и са, общо взето, етимологично прозрачни. Дадени са по-долу по дължина на течението в низходящ ред.

1. **Църна** (*Црна, Черна*) — река в Македония, десен приток на Вардар. Дълга е 201,1 км. Античното название на тази река е *Ἐριγών*, *Ἐριγών* (Strab. VII 327 и др., Агг. Ап, I, 5, 5 и др.), което се обяснява като дакомизийско от ие. **(e)reg^w* 'тъмен', срв. гр. *ἔρεβος* 'мрак', арм. *erek* 'вечер' (В. Георгиев, Изследвания по сравнително-историческому языкознанию, Москва, 1958, стр. 132—133). Славянското название е засвидетелствено най-рано от XI—XII в. у византийския хронист Г. Кедрен: *Τζεργὸς ποταμός* (G. Sederus Hist. Compr., ed. Imm. Bekker, II, p. 461); по-нататък в грамота от 1380 г.: на *ръцѣ Чрънон* (Гласник, XXIX, стр. 255).¹

Прилагателното стбълг. *чрънъ*, схърв. *црн* и пр. е застъпено нашироко в хидронимията на южните славяни. То се отнася в случая до тъмния цвят на речната вода, който се дължи на геологическия състав на почвата.

2. **Пчи́ня** — река в Македония, ляв приток на Вардар. Дълга е 122 км. На нея е разположено едноименно селце южно от Куманово. Старите писмени податки — на д. Пшннѣмъ, на Пчнню (1300 г., ЗБИУС, I, стр. 14, 19), на Пшннн, ннзъ Пшнню (1353 г., Гласник, XXIV, стр. 243 и сл.) и т. н. —

¹ Подробни писмени податки за разглежданите тук речни названия ще бъдат изложени в друга работа върху хидронимията на Югославия.

насочват към първоначална форма *Пшннна* или *Пшннна*, което може да се възведе към по-старо **Рьchina*, респ. **Рьchinia*. Последното е производно от корен на гл. праслав. **ръchatī*, срб.-цслав. *пъхати* 'паив', струс. *пъхати*, *пнхати* 'блъскам, тласкам', рус. *пхать, пихать* 'същ.', пол. *pchać* 'тласкам, бутам, блъскам', схърв. *ōпах* 'скълцан ечемик', словен. *phāti, phām* 'чукам, кълцам' и т. н., родствени с лит. *paisyti paisai* 'стривам зърна', стинд. *pināšti* 'стъпкава, раздробява, стрива', *pištās* 'смян' (Vasmer, REW, II, стр. 362—363; Mashek, ESl, стр. 366). Реката е била характеризирана по нейното бързо течение, което блъска, бута по пътя си камъни и други предмети. Наистина от изворището до устието си Пчиня тече почти постоянно през тясна и дълбока клисура от 200 до 700 м и поради това има голям среден наклон — 12,35‰ (Станојевић, III, стр. 612; Дукић, стр. 194). Формата *Пчиня* е произлязла от *Пшиня* чрез прогресивна асимилация на фрикативното *-ш-* към експлозивното предхождащо *П-* (срв. диал. *пченица* от *пшеница*). Несполучливо е от фонетично гледище обяснението на П. Скок (Гласник Скопског Научног д-ва, XV—XVI, стр. 102), който изхожда от първоначално **Псиња* 'пасја (песя, кучешка)', т. е. река. По структура *Пчиня* е твърде старо образувание. Засега е познато само на югославска територия и се среща още веднаж: *Пчиња*, рекичка в Черна гора, която при Колашин се влива в Тара, и едноименно селце край същата рекичка (П. Скок, пос. съч., стр. 102; Imenik, стр. 435).

3. **Млѣва** — река в Североизточна Сърбия, десен приток на Дунав. Дълга е 122 км. Името е засвидетелствено от 1378 г.: на *Млави* и *Дунавѣ* Костольць; *Дувь*, село на *Млави*; *Млава* и *прѣзь Млави* *лугъ* (Mikl. Mon. Serb., стр. 194; Новаковић, Зак. спом., стр. 771—772). Същото име носят и две селца в Млавска околия, в средното поречие на реката Imenik, стр. 388). Така се нарича и рекичка в Босна, приток на р. Хвойница (Фойница), която е ляв приток на Босна (Popis, стр. 58). Тук се отнася още: *Млѣв* m. — планина между Скопие и Качаник.

Т. Маретич (Imena rijeka i potoka, стр. 17) свързва *Млава* с укр. *млавий* 'слаб', схърв. *mlaviti* 'бия, блъскам', т. е. името значело 'slaba, jalova', т. е. река. П. Скок (Nastavni vjesnik, XXIV, стр. 662) отначало смята *Млава* също за славянско название (от корен на **mel-ti*, стбълг. *млѣти* *мелѣ*), а по-късно (Гласник Скоп. н. д-ва, XV—XVI, стр. 101) го отъждествява с миз. *Malua*. Й. Шюц (Die geographische Terminologie des Serbokroatischen, Berlin, 1957, стр. 68) смята, че речното име *Млава* е = схърв. *млава* 'слаба, бавно течаща вода', което обяснява от по-старо схърв. прил. *mlahav, mlahava* 'безсилен, слаб', укр. *млавий*. В същност сръбското речно име *Млава* не би могло да се дели от полското селищно (и вероятно първоначално речно) название *Mława* (град, околийски център, сев. от Варшава), in *Mława* от 1426 г., което според К. Цирхофер (Nazwy miejscowe północnego Mazowsza, Wrocław, 1957, стр. 265) е

неясно. Пол. *Mława* показва, че трябва да се изхожда от първоначално **Młava* (а не **Molva*, което би дало в полски **Mtowa*) — от ие. **mel-*: **mol-*: *młā-* в арм. *malem* 'счуквам' (**māl-*), лат. *molo*, *-ere* 'меля', *mola* 'воденичен камък', гот. *ga-malwjan* 'раздробявам, стривам', лит. *malū*, *mālti* 'меля', стбълг. *мѣлѣти мѣлѣж* и пр., срв. степен **młā-* в стинд. *młā-* 'омеквам, повяхвам, отслабвам', *młatā-* 'weich gegerbt' (J. Pokorny, Idg. et. Wb., стр. 716).

4. **Златица** — река във Войводина, ляв приток на Тиса. Дълга е 117 км. Така се наричат още няколко рекички в Югославия и България. Познато е и точно съответствие от руски: *Золотица* — малка рекичка, приток на Бяло море, в областта северно от гр. Архангелск. Названието е могло да възникне като природописно, във връзка с наличието на златен примес в пясъка по речното дъно, без да се предполага непременно съответната дейност на човека — добиване на злато чрез промиване на пясък. *Златица* може да се разглежда като семантичен еквивалент на словосъчетанието **Zlata rěka* или **Zlata voda*, срв. словен. *Zlata voda* (Bezla j, II, стр. 340).

5. **Треска** — река в Македония, десен приток на Вардар. В горното си течение, до устието на левия си приток Мала река се нарича *Велика*. Дълга е 117 км. *Треска* е засвидетелствувано най-рано от 1300 г., и то като областно име (за поречието на същата река): въ *Трескъ* (ЗБИЈС, I, стр. 7, 8); от 1687 г.: на *рѣцѣ Трескѣ* (Стојановић, I, стр. 444).

Названието не е изолирано на Балканския полуостров, така се наричат още: *Треска* — рекичка в Елинпелинско и рекичка в Прилепско; местност при с. Чеканец, обл. Бурел (Дрончилов, стр. 113, 167); селце в Южна Албания край рекичка, която вероятно е носела същото име (вж. 5d в картата у А. М. Селищев, Славянское население в Албании, София, 1931); *Тријеска* — хълмче със зидини в Сърбия, Рудничка околия (Караџић, стр. 772); *Trijiska* — връх на пл. Яхорина, ЮИ от Сараево (Енс. Jug., IV, стр. 446). Последните форми показват, че трябва да се излезе от първоначално **Trěska*, архаична а-основа, от корен на глагола праслав. **trěskati*, цслав. *трѣскати*, бълг. *тряскам*, схърв. *трѣснути*, *трес-нѣм* 'раздрусвам' и т. н. Срв. идентичното по структура нарицателно от диалекта на Дубровник *трѣска* 'шум, трясък, strepitus' (Караџић, стр. 771).

6. **Топлица** — река в Сърбия, ляв приток на Южна Морава. Дълга е 109 км. Названието е засвидетелствувано многократно в сръбски писмени паметници от средните векове, и то предимно като областно: *Тѣплица* — от 1019 г. (в грамота на Василий II, вж. БСМ, стр. 553); *usque in Topliza* — около 1200 г. (ЛД, стр. 345; *у Топлицѣ* от 1208—1215 г. (в житие на св. Симеон от св. Сава, *ŠP*, стр. 2); село на Топлицѣ Бисерку — от 1395 г. (Гласник, XXIV, стр. 274) и др. Това е едно от обичайните названия на реки не само у южните славяни, но и у останалите, срв. например: рус. *Теплица* (МДп, стр. 13; МДс, стр. 13), словаш. *Teplica*,

Toplica (ŠV, стр. 465), чеш. *Teplice* (PS, IV, стр. 326), пол. *Cieplice* (Podział, стр. 214); в Източна Германия *Teplitz* (TE, II, стр. 33, 44; TM, стр. 151) и пр. Съществува и подобно старо нарицателно в славянските езици: стбълг. *тѣплица* 'топъл извор' (у Йоан Екзарх, вж. Срезневский, III, стр. 948), бълг.-диал. *топлица* 'топла, марна вода' (Геров, V, стр. 345), схърв. *toplica* 'топъл извор', словен. *toplica* 'същ.' рус. *теплица* 'същ.' (Даль, IV, стр. 399), чеш. *teplice* 'същ.' и пр. Възможно е при малки рекички и потоци именно това нарицателно да е приело функцията на собствено название, т. е. чрез проста семантична вариантзация — *toplica* (респ. *teplica*): *Toplica* (респ. *Teplica*). Едва ли обаче една голяма река като разглежданата е била наречена по физически признак на извора ѝ. По-скоро тук имаме работа с топонимично образуване на *-ica*, по пътя на структурна вариантзация — *topl-ъ* (респ. *tepl-ъ*): *Topl-ica* (респ. *Tepl-ica*).

7. **Добра** — река в Хърватско, десен приток на Купа. Дълга е 104 км. Названието е засвидетелствувано от началото на XIII в.: *Dobro reka* (CD, III, стр. 97). Така се наричат още рекички в Словения и България (Елинпелинско и Кюстендилско). Чрез прилагателното *добра* се характеризират спокойно течещи реки, които не причиняват внезапни бързи наводнения, в противоположност на *зла*, срв. *Зла река* — в Троянско, ляв приток на Видима.

8. **Криваја** — река в Босна, десен приток на Босна. Дълга е около 101 км.

9. **Криваја** — река във Войводина, влива се отляво във Велики Бачки канал, който свързва реките Дунав и Тиса. Дълга е около 100 км. В тази си форма названието се среща неколккратно в микрохидронимията на Сърбия и Хърватско.

Значителен е броят на средните реки от Югославия, които носят природописни названия от славянски произход и поради това представляват интерес за славянския топонимичен атлас. Ще ги разгледаме също по дължина на течението в низходящ ред.

1. **Глина** — река в Хърватско, десен приток на Купа. Дълга е 93,5 км. Най-ранни писмени податки за названието имаме от XIII в.: *ad fluvium Glina* — от 1209 г. (CD, III, стр. 85), *super Glinam* — 1211 г. (CD, III, стр. 104) и др. Така се наричат още поток, селище и местност в Словения (Bezla j, I, стр. 177); *Глина* — река в Албания (Селищев, стр. 241); *Głina* — с. в Гърция, обл. Фокида (Vasmer, Slaven, стр. 115). Названието се смята произлязло направо от означението на вид почва — схърв. *глина*, словен. *glina* (Dickens, стр. 121; Bezla j, I, стр. 177). Не е изключено в названието на голямата хърватска река да се крие старо прилагателно *gnila* (т. е. *reka*), схърв. *гъ о*, *гъйла*, *гъйло*, бълг. *гнил* и пр. Това прилагателно добре подхожда за реки с блатист терен (поради разливанията), каквато е и р. *Глина*. Срв. руски речни имена *Гнилая*, *Гнилуха*, *Гнилуша*, *Гнилица* (МДп, стр. 24, 44, 51, 68); бълг. *Гниле*, поток в Разложко (Чанков², II, стр. 529); стсръб. *Гынла*, село в областта на манастира Жича (Mikl. Mon. Serb., стр. 11).

2. **Ситница** — река в Южна Сърбия, десен приток на Ибар. Дълга е около 90 км. Названието е засвидетелствувано от началото на XIII в. като означение на поречието на същата река: н *прнорѣте*. . . *мѣтъ* грѣчѣскѣе землѣ. . . *Ситниѣ*, *Лавъ* — от 1208—1215 г. (в житие на св. Симеон от св. Сава, вж. ŠP, стр. 1); като речно: *г'дѣ* *сплѣда* *прнсонни'снн* *потоѣ* *ѣ* *Сит'ниѣ* — от 1313—1318 г. (Споменик С. К. А., IV, стр. 3).

Ситница от по-стар **Ситъница** е производно от общославянско ботанично име *sitъ m., *sita* f., схърв. *sīta* 'камъш, *Scirpus palustris*', словен. *sit* m., *sita* f., рус.-цслав. *сѣтнѣ* (XI в.), чеш. *sit*, пол. *sit* и пр. (за етимологията вж. Vasmer, REW, II, стр. 629). В български покрай *сита* 'дзука, *Juncus* L., *Juncus compressus* Jacq.', *ситка* 'камъш, *Scirpus lacustris* L.' съществува и форма *ситница* 'дзука, *Juncus compressus* Jacq.' (МБР, стр. 510). Като речно и селищно название **Ситница** се среща още няколко пъти в Югославия. Към него точни съответствия са: пол. *Sitnica* (цит. по ŠV, стр. 471), карп.-рус. *Ситница*, р. (Петров, стр. 81) и др. Няма съмнение, че названието на една такава дълга река в Сърбия принадлежи към най-древния слой на южнославянската хидронимия.

3. **Пи́ва** — река в република Черна гора, ляв начален клон на Дрина. Дълга е от изворите на Тушина около 87 км. В нейното поречие през средните векове се е намирала жупата **Пи́ва**, споменавана в писмените паметници: *Piva* — около XII в. (ЛД, стр. 327); *дѣхъ* *мѣ* *Гѣц'ко* и *Пнѣѣ* *дѣ* *сн* *внѣ* *вѣѣ* — 1313—1318 г. (Споменик С. К. А., IV, стр. 5) и т. н. Писмените податки за речното име са по-късни: *монастѣръ* *нже* *Пнѣѣ* *вѣѣло* — 1568 г. (Стојановић, IV, стр. 69). Названието може да се свърже със словенското *Pivka*, понорна речица (горно течение на Любляница; *super Piuca, supra Piucham* — 1300 г.), което се обяснява от словен. *pivka* 'požiravnik [= понор], ki pije vodo, malo jezerce, ki se ročasi odteka', т. е. от корен на глагола *piti, pije (pije)*, вж. Bezlaž, II, стр. 92; срв. и бълг. *попивам*, напр. *Водата попива в пясъка*. Това значение подхожда и за черногорската река, която тече през карстова област. По структура **Пи́ва** е едно от архаичните славянски названия на реки, стара а-основа. Срв. *Piva* — рид в Румъния, в окръг Гор (Frunzescu, стр. 360), вероятно първоначално речно име.

4. **Орла́ва** — река в Славония, ляв приток на Сава. Дълга е 86,5 км. Названието се среща в писмени паметници от XIII в. нататък: *quandam terram . . . sitam ad Orauam* — 1234 г. (CD, III, стр. 426), *ab Oriava* — 1256 г. (CD, V, стр. 44) и пр. Суфиксът *-ava* е характерен за старинните образувания в славянската топонимия (вж. Славистичен сборник, I, 1958, стр. 245 и сл.).

5. **И́лова** — река в Славония, ляв приток на Лоня (приток на Сава). Дълга е 85 км. Съществува и едноименно селище в долното ѝ течение. Писмени податки за названието имаме най-рано от XIII в.: *prope fluuium Ilua, ad fluuium Ilua* — 1275 г. (CD, VI, стр. 144). Така се наричат и две

рекички в Босна. Названието е ясно (Dickemann, стр. 147): прилагателно от общослав. *ilъ 'кал, лепкава почва', схърв. старо *il* (XVI в.), *йловача* 'хуместа глина', словен. *il*, бълг. *ил* 'утайка, лезга, лезгаво място, (Геро́в, II, стр. 325) и т. н. Твърде е вероятно названието да е глаголяло първоначално *Ilava, една сравнително по-старинна форма, срв. *Ilava* (Mikl., PON, стр. 254).

6. **Црна Река** — друго название на Црни Тимок (или Кривовирски Тимок), главен ляв начален клон на Тимок. Дълга е 83 км. Названието е засвидетелствувано в сръбска грамота от 1222—1228 г.: *Жнча* *съ* *Бѣтннѣмъ*, *Рнѣнчн* *съ* *Чѣновъ* *рѣкомъ* (ŠO, стр. 6).

7. **Ябланица** — река в Сърбия, ляв приток на Южна Морава. Дълга е 82,5 км. Това име носят още няколко рекички и много селища в Югославия, а също така рекички и селища в България. Названието е ясно (вж. Dickemann, стр. 149; Bezlaž, I, стр. 230): от схърв. *jāblān*, което първоначално е означавало 'ябълка' (ARj, IV, стр. 383), а днес 'топола, *populus pyramidalis*' или 'някакво цвете, *malva*', бълг. *аблан* (Софийско) и *яблан* 'чинар, платан, явор, *Platanus occidentalis*' (Геро́в, V, стр. 609; Панчев, стр. 1). Познати са точни съответствия от другите славянски страни: *Jablonica*, р. (ŠV, стр. 481), чеш. *Jablonice* (Sedláček, стр. 81 и сл.), карп.-рус. *Яблоница*, пл. и с. (Петров, стр. 217). Срв. и от Румъния: *Iablanita*, с. (Frunzescu, стр. 238).

8. **Тѣмнава** — река в Северна Сърбия, Валевски окръг, десен приток на Сава, а с един ръкав се влива отляво на Колубара. Дълга е 79,5 км. Първоначалната форма може да се определи със сигурност като *Тѣмнава, със суфикс *-ava* от *тѣмън-ъ, схърв. *тѣман* (*тѣман*), *-мна*, *-мно*, словен. *temen*, бълг. *тѣмен* и пр.

9. **Јасѣница** — река в Сърбия, ляв приток на Велика Морава. Дълга е 74,7 км. Така се наричат и селища в Югославия и България. В старосръбски паметници се среща същото название, но се отнася до река в областта на реките Студеница и Ибар: *рекомъ* *Стоудѣниѣцѣмъ* *ѣ* *право* *на* *рекоѣ* *Јасѣниѣѣ* — 1195—1221 г. (ŠO, стр. 94); *ѣ* *право* *на* *рекоѣ* *Јасѣниѣѣ* — 1222—1228 г. (Mikl. Mon. Serb., стр. 8). Названието е ясно: от схърв. *jāsen*, род. п. *jāsena* m. 'fraxinus', бълг. *ясен* и пр. То не е чуждо и на другите славянски езици: *Jasenica* (р.), чеш. *Jasenice* (ŠV, стр. 481), пол. *Jasionica, Jasienica* (Podział, стр. 254), укр.-бойковски *Jasenyca* (RB, стр. 43), глуж. *Jaseńca* и *Jasońca*, длуж. *Jaseńca* (Е. Мука, SO, III—IV, 1925, стр. 163), рус. *Ясеница*, р. (МДп, стр. 2) и др.

10. **Ресница** — река в Словения, ляв приток на Драва. Дълга е 72 км. Названието е засвидетелствувано от XII в.: *Pēznitza, Pēznitz*, in *Pesnich* и т. н. (Bezlaž, II, стр. 84). Фр. Рамовш (Historična gramatika slovenskega jezika, II, Ljubljana, 1924, стр. 268) изхожда от първоначална форма *Pēsñica, от корен на *pēs-ъкъ, словен. *peseč*, което е убедително. Фр. Безлай (пос. място) привежда следните точни съответствия, които са несъмнено важни: пол. *Piaśnica*, р., кашуб. *P'ōśnica* (*Piasnicza* от 1219 г.), глуж. *Pesnica* (*Pesnitza*), р., и луж. нариц. *pēsñica* 'пясъчна яма' в Из-

точна Германия реки *Pösnitz* и *Pisnitz*. В *Песница* следователно се крие изчезналата праславянска дума **pěsъ* 'пясък', от която е могло да се произведе и прилагателно **pěsnъ*. Срв. рус. *су-песъ* f. 'песъклива почва, песъклива глина', от **sq-pěsъ* (Vasmer, REW, III, стр. 47).

11. **Крива река** (тур. *Eğridere*) — в Северна Македония, ляв приток на Пчиня. Дълга е 70 км. Названието е засвидетелствувано от 1463 г.: *манастиръ Сагандапоръ на Кривонъ рѣцѣ* (БСМ, стр. 150).

12. **Тина** — река в Босна, десен приток на Сава. Дълга е 69 км. Названието е = стърб. *tinna* 'lutum' (Даничић, III, стр. 291), днес изчезнало, срв. стбълг. *тина* 'βορβορος' (Супр.), бълг. *тиня*, струс. *тина*, рус. укр. *тина*, стчеш. *tina* 'мочурище, кал' (вж. етимологията у Vasmer, REW, III, стр. 106).

13. **Ресава** — река в Сърбия, десен приток на Велика Морава. Дълга е 69 км. Писмените податки за това название са късни, в стари сръбски летописи от XVI в.: *монастиръ . . . светѣн Тронцъ на рѣцѣ Ресавѣ* — около 1503 г. (SO, стр. 62); *Храмъ светому Тронцу на Ресавѣ* —

1554 г. (SO, стр. 74). Названието се отнася към старинния топонимичен тип на *-ava* и е производно от ботанично име праслав. **rědsa*, бълг. *рѣса* 'Myriophyllum spicatum L.' (МБР, стр. 497), рус. *ряса* 'плаващо воднисто растение, водна леща (Lemna)' или 'растение Telmatophace' (Далъ, IV, стр. 126), укр. *ряса, ряска* 'воднисто растение, Lemna minor L., Lemna triculnea L.' (Гринченко, IV, стр. 93), словен. *resa* 'реса, водна леща', схърв. *rěsa* 'реса на дърво' и пр. (вж. етимологията у Vasmer, REW, II, стр. 563).

14. **Крапина** — река в Хърватско, ляв приток на Сава. Дълга е 67 км. Така се наричат още: градец в Хърватско (*Krapina* — от 1193 г., вж. CD, II, стр. 260) и село в околия Златар (Imenik, стр. 308). Речното название е засвидетелствувано в писмени паметници от XIII в. нататък: *ex una parte Zawa et tendit usque ad Crapina; ubi est aqua pomine Crapina* — 1209 г. (CD, III, стр. 92). То се извежда отдавна от основа на схърв. *krāp* 'шаран', бълг.-диал. *крап* 'шаран, риба Cyprinus' (Геров, II, стр. 410), словен. *krāp* 'същ.', рус. *кóроп* и пр. (вж. Mikl. PON, стр. 269; Maretić, Imena rijeka i potoka, стр. 11; Dickentmann, стр. 191).

15. **Бич** — блатлива река в Славония, ляв приток на Босут. Дълга е около 66 км. Писмени податки: *ad fluvium Vych [= Bič], ad montem Vych* — 1262 г. (CD, V, стр. 240); *ex parte fluminis Szavae ultra Bosut, in quem Bichius influit* — 1660 г. (Mon. Slav. Mer., XXII, стр. 497). Названието не е изолирано, срв. още: а) *Bič* — с. в Словения, през (околия) Требње (Imenik, стр. 60); б) *Бич* планина — в Югозападна Сърбия (Епс. Jug., I, стр. 551); в) *Бич* (Бич, Вица) — с. в Гръцка Македония, район Гревена; г) *Вич* (грецизирано вм. по-старо *Бич*) — планина между Костур и Лерин; д) *Бич* — рътлина до Копривщица (Займов, стр. 116); е) *Вусз* (нем. Beitsch) — с. в Полша (Rospond, St. I, стр. 30). Според М. Фасмер (Die Slaven in Griechenland, Berlin, 1941, стр. 179) назва-

нието е производно от праслав. **bukъ*, бълг. *бук* и пр., следователно от първоначална форма **Bukъjъ* 'бичи' (scil. 'поток, връх' и пр.).

16. **Лепенац** (Лепенец) — река в Южна Сърбия и Македония, ляв приток на Вардар. Дълга е около 65 км. Писмените податки са най-рано от 1300 г. в Милутиновата грамота: *нъ томоу приложн краљевство мн изведе одъ Лепенца кон нходн на полє Тоуренско* (ЗБИЈС, I, стр. 8).

Това име носят още села в Сърбия (срез Копаонички) и Черна Гора (срез Белополски). Названието е ясно: от старо ботанично име, запазено в бълг. *лепен* (отгласен вариант *лонен*) 'бучиниш, Conium maculatum L.' или 'свещилка, Verbascum L., V. thapsiforme Schrad.' (МБР, стр. 431 — 432), словен. *lépen* 'лист, растение с големи листа', *lepenik* 'подбел, лопен', рус.-диал. *лепёнь* 'парченце, къс' (Далъ, II, стр. 248) — праслав. **lepenъ* (вж. етимол. у Berneker, I, стр. 701).

17. **Трнава** — река в Хърватско (обл. Међумурје), десен приток на Мура. Дълга е около 63 км. Названието се среща често в славянските страни (вж. примери у Bezlaј, II, стр. 274). Една от големите реки в Румъния (Трансилвания), ляв приток на Муреш, се нарича *Tirnavă Mare*. Дълга е 180 км (БСЭ, II изд., т. XVIII, стр. 527).

18. **Пуста река** — в Сърбия, десен приток на Топлица, респ. ляв приток на Южна Морава. Дълга е 62 км. Така се наричат още: рекичка в Източна Сърбия, десен приток на Власина (Станојевић, III, стр. 606), и селце в Крушевско, Македония. Значението на името стои по всяка вероятност във връзка с пустия, дивия характер на местностите, през които текат тези реки.

19. **Гръжа** — река в Сърбия, ляв приток на Западна Морава. Дълга е 61,6 км. Названието е съпоставяно отдавна (Maretić, Imena rijeka i potoka, стр. 16) с рус. *грязь*, укр. *грузь*, пол. *grąz* и рус. речни имена *Грузная, Грязнуха*. Първоначалната му форма може да се реконструира като **Grąz-ja*, от корен праслав. **grąz-* (друга степен **gręz-*), запазен в укр. *грузь* 'мочурище, гъста кал' (Гринченко, I, стр. 333), пол. *grąz*, род. п. *gręzi* 'дълбока кал', стбълг. (по)-гръжнтн 'потъвам', схърв.-чак.

gruzit 'потопявам', рус. *погружать* и пр. (за етимологията на този корен вж. Berneker, I, стр. 356—357; Sławski, StEP, I, стр. 343; Vasmer, REW, I, стр. 312).

20. **Глоговица** — река в Хърватско, десен приток на Чазма (приток на Лоня). Дълга е 61,4 км. В поречието ѝ се намира с. Глоговица (срез Крижевски), споменато в 1175 г. като *Golgonisa* (CD, II, стр. 139) и вероятно назовано по реката. Писмените податки за речното название са от началото на XIII в.: *ad rivum Glogonicha, ad rivum Glogoniza, rivus Glogoniza* — 1201 г. (CD, III, № 8); *super Glogonicham fluvium* — 1207 г. (CD, III, стр. 73) и т. н. Структурният тип *-ovъn-ica* е сравнително рядък в славянската хидронимия. Срв. още: от Югославия — *Grabovnica*, река в Хърватско (Poris, стр. 223), *Borovnica*, река в Словения (Bezlaј, I, стр. 77); от България — *Габровница*, река при с. Осеновляк, Софийско (Юркевич, I, кн. 1, стр. 39); от Чехия *Borovnice*, р. (Sedláček, стр. 77 и сл.); от Полша *Borownica* (цит. по Bezlaј, I, стр. 77) и др.

21. **Ветерница** — река в Сърбия, ляв приток на Южна Морава. Дълга е 59,5 км. Името е засвидетелствувано в карта на Турската империя 1718 г. от Aug. Vindelic: *Veternitza*. Така се наричат още: 1. *Ветерница* — с. в Хърватско (срез Златар); 2. *Ветреница* — с. в околия Крива Паланка и река в същия край, ляв приток на Крива река (Maretić, Imena rijeka i potoka, стр. 5); 3. *Ветреница-тепеси* — връх в Западни Родопи (Чанков¹, стр. 73); *Vitovitza* — с. в Гърция, обл. Фокида (Vasmer, Slaven, стр. 114). Долината на р. Ветерница е тясна и дълбока до 300 м докъм с. Вина (срез Лесковачки) и има посока главно север—юг, поради което е изложена често на ветрове.

22. **Мрежница** (*Мријежница*, вж. Караџић, стр. 384) — понорна река в Хърватско, ляв приток на Корана (приток на Купа). Дълга е 58 км. В поречието ѝ три села носят същото название: *Мрежница-Врело* — в изворната област на реката (срез Слунь), *Мрежница* — по средното ѝ течение (срез Војнић) и *Мрежница - Св. Петар* — по долното ѝ течение (срез Карловац). В Черна гора се намира селце *Мреж* (срез Никшићки, вж. Imenik, стр. 394). Познато е още названието *Мрежичко* — села в Македония (околия Кавадарци) и в България (Поморийско и Момчилградско), безспорно производно от изчезнало **Мрежица* (вероятно речно име). Писмените податки за речното название Мрежница са от XIII в.: ad caput aque *Merezniche* vocate — 1292 г. (CD, VII, стр. 76). Маретич (Imena rijeka i potoka, стр. 22) извежда *Мрежница* от схърв. *mrěжа*, т. е. то означавало „voda, koja čini ovdje ondj male bare, koje su palik na oka и mreže“. Това обяснение е незадоволително от семантично гледище. В *Мрежница* се крие по всяка вероятност ие. корен **meregh-* 'намокрям, оросявам, тека на струи, шуртя', в рус. *морготѣ* 'тежък въздух, мъгла', *морозга* 'ситен дъжд', чеш. *mrholiti* 'ръми', *mrhůlka* 'ситен дъжд', латв. *mergiot* 'тихо вали', *mērga*, *mārgā* 'тих дъжд', гр. *βορέχο* 'оросявам, намокрям' и др. (Trautmann, BSI, стр. 182; J. Pokorny, Idg. et. Wb., стр. 738; Vasmer, REW, II, стр. 156, 159). От същия произход е руското речно име *Мережа*, десен приток на Чагода (приток на Молога) северно от гр. Калинин, приведено от Маретич (пос. място) — от първоначално **Merg-ja*; пол. *Mroga* (р.).¹ Съществува и друга алтернатива: от ие. **merg-* в рус. *мерѣжит* 'мержелее се' (Курск, Далъ, II, стр. 318), *Мерегуша* (езеро в район Тихвин, Ленинградска област), лит. *mirgėti* (*mirgu*, *mirgėjau*) 'блести, трепти, светка', *mārgas* 'пъстър, разноцветен, хубав, великолепен', *mārgti mārgstū mārgai* 'блещукам', *Mārgupis* (р. и с.), *Mārgis* (езеро), *Mārgė* (блато), б.-рус. *Морожа* (балтийски реликт) и пр. (вж. Vasmer, REW, II, стр. 119; Fraenkel, Lit. et. Wb., стр. 410); тук се отнася и бълг. *мержелее се*, *мержее се* (Ст. Младенов, Етим. и правоп. речник на бълг. книж. език, стр. 294).

23. **Велики Струг** — река в Хърватско, ляв приток на Сава. Дълга е около 58 км. Малко по-долу от Велики Струг се влива в Сава също от ляво рекичката Мали Струг. *Струг* е название още на два притока

¹ Другояче у T. Lehr-Spławiński, O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian, Poznań, 1946, стр. 69.

на Драва (Popis, стр. 231), на рекичка в Словения (Bezla j, II, стр. 227) и на река в Поднепровието (МДп, стр. 94). По начало тук имаме работа със старо нарицателно от м. р. праслав. **strugъ*, което е имало вероятно същото значение, както и идентичното образуване от ж. р., запазено и до днес, срв. схърв. *struga* 'вдлъбнатина, бразда, речно корито, водосток', словен. *struga* 'водосток', стбълг. *строуга* 'течение', рус. *спруга* 'дълбоко място, локва от пресъхнала рекичка', чеш. *strouha* 'трап, ров, водосток' и пр. (етимол. вж. у Vasmer, REW, III, стр. 31).

24. **Jana** — река в Босна, ляв приток на Дрина — Брзава, в който се влива сев.-изт, от едноименно селище. Дълга е 57,1 км. Името се обяснява от основа на изчезнало славянско нарицателно *jan-* 'поток' (Rozwadowski, Studia, стр. 118) и би могло да бъде производно от първоначално *Jana* според Я. Розвадовски (пос. място), или пък по-вероятно е оформено със суфикс *-ja*. Съответствия от другите славянски страни вж. по-нататък при бълг. (*Луда*) *Яна*.

25. **Ščavnica** — река в Словения, десен приток на Мура. Дълга е 56 км. Писмените податки за името са от XIII в. нататък: *Stewitzen* — 1300 г., an der *Stentz* — 1307 г., aqua *Zienitz*, *Zainitz* — 1322 г., *die Staentz* — 1336 г. (вж. Bezla j, II, стр. 239). В Словения се срещат още: *Stara Ščavnica*, поток, и *Ščavnica*, две села (Bezla j, пос. място). Според Фр. Безлай (пак там) названието е производно от ботанично име: словен. *ščāv*, *ščāva*, *ščāvje* 'Rumex' (вж. и Mikl, PON, стр. 327), но той допуска и друго обяснение, като се позовава на споменатото у Вл. Шмилauer (Vodopis Starého Slovenska, Praha — Bratislava, 1932, стр. 466) словашко нарицателно *ščava*, *ščavica*, *ščevica* и унг. *csevice* 'кисела вода', пол. *szczawa*, укр.-хуц. *szijwa* 'възкисела вода'. За нас е важно, че названието и при двете обяснения остава природописно по значение и поради това е ценно за славянския топонимичен атлас. Срв. точните съответствия: стсърб. на Цјавницѡу — 1195—1221 г. (ŠO, стр. 93); словаш. *Ščavnica*, *Štiavnica* (р.), в Моравия — *Schtewnicza* (1261 г.; вж. ŠV, стр. 466), пол. *Szczawnica* (Sł. Geogr., XI, стр. 822) и др.

26. **Лукавац** — река в Босна, десен приток на Сава. Дълга е около 54 км. Писмени податки имаме за селищно име от Сърбия: *Лукавац* — в Печкия поменик, заведен от XVI в. (Гласник, XLII, 1875, стр. 137). Първоначалната форма може да реконструира като **Lqkavъсь*, от основа на изчезнало прил. **lqkavъ* 'крив, лъкатушен', производно от **lqka* 'кривина; лъка', цслав. *лѣка*, схърв. *лука*, бълг. *лъка*, словен. *loka*, рус. *лука* и пр. (етимол. вж. у Верпекер, I, стр. 740). Първичното конкретно значение на основата е съхранено в староруското наречие *лѣкаво* 'лъкатушно („извилисто“): *лѣданъ . . лѣкаво же вѣсьмн н вѣстро течеть* (Срезневский, II, стр. 51). В Югославия това название е разпространено, и то не само като речно, но и като селищно, което във всички случаи е вторично. Срв. още: словен. *Lokavec* — четири потока и две селища (Bezla j, I, стр. 355—356); бълг. *Лъкавец* — рекичка в Севлиевско (Ковачев, стр. 222); рус. *Лукавец*, реки (МДс, стр. 18, 19, МДп, стр. 107,

230); чеш. *Lukavec* — две села край потоци (Profous, II, стр. 691) и река (Sedláček, стр. 215).

27. **Бистрица** (Тетовска) — река в Македония, протича през гр. Тетово, ляв приток на Вардар. Дълга е 53 км (Енс. Jug., I, стр. 585).

28. **Бистрица** — река в Босна, ляв приток на Дрина. Дълга е около 51 км. Названието — праслав. *Bystrica — е обичайно у всички славяни и е извънредно често в микрохидронимията. Така са наречени около 15 по-познати реки в Югославия и България. Срв. още: в Гърция — речно и местно име *Βιστρίτσα* (Vasmer, Slaven, стр. 103, 111); в Албания — речно име *Бистрица*, *Бустрица*, селищно *Буштрица* (Селищев, стр. 241, 228); в Румъния *Bistrița*, голяма река в Трансилвания, дълга 280 км и е. (Frunzescu, стр. 44—45); рус. *Быстрица*, р. (Семенов, I, стр. 348; МДп, стр. 46, 77, 113, 119, 140, 141 и др.); словаш. *Bystrica*, *Bysztrice*, р. (ŠV, стр. 461; SYSJ, II, стр. 53); чеш. *Bystrice* (Profous, I, стр. 260—262; ŠS, V, стр. 142); пол. *Bystrzyca* (Rospond, Sł., I, стр. 31) и др. Що се отнася до значението на названието, то е еквивалент на словосъчетанието *Bystra řeka или *Bystra voda и е производно от праслав. *bystrъ* 'бърз' с топонимичния суфикс *-ica*. То е дадено обикновено на планински реки, които поради големия наклон текат бързо и буйно, което е изразено и в описанията на някои от тях: „От горния циркус (в Рила) водите на Бистрица [Дупнишка] се спускат с редица водопади и бързеи върху една равнина — старо запълнено езеро“, „От Тремошница Бистрица [Санданска] тече буйна, шумлива, запенена...“ (Чанков², стр. 32, 384); „Поради големия пад течението на Печка Бистрица е твърде бързо и със себе си носи чакъл и обли речни камъни“ (Станојевић, III, стр. 364); „Reka [Bistrica Tetovska] je bujna i brza, s mnogobrojnim vodopadima“ (Енс. Jug., I, стр. 586).

II. България

Измежду 27-те названия на реки от българска територия, които са дълги над 100 км, само няколко може да се смятат за старинни славянски.

1. **Росита** — **Росица** река в Североизточна България, ляв приток на р. Янтра. Дълга е 164,3 км (ХС, II, стр. 9) или 180,2 (Радев, стр. 34; Иширков, стр. 29). Старата форма на името според писмените податки е първата: *Росита* — 1479 г., на *ръцѣ Роситѣ* — 1568 г., *Rossita* — 1685 г. (вж. Славистичен сборник, I, 1958, стр. 210). Названието принадлежи към рядък и архаичен структурен тип в славянската топонимия. Засега са познати още три южнославянски местни имена от същия тип¹:

¹ Напоследък Б. Симеонов (Известия на Инст. за бълг. език, VIII, 1962, стр. 170) изброява няколко названия на *-ит*, *-ита* от Западна България, които той отнася към същия тип. За съжаление нито едно от тях не може да се приеме: в *Ракита* суфиксът е *-ита* и в същност той принадлежи не на географското название, а на ботаничното; *Пърлита* е = ромън. *pirli* 'обгорян', мин. прич. от гл. *a pirli*; *Дубекит* и *Жикит* не намират опора в славянския лексикален материал; толкова малко ясни по произход са и останалите две имена — *Мечит* и *Наумита*.

освен планинското име *Габрит* (в Западна Стара планина) и местното *Авогити* (от Гърция), които посочих на времето (Славист. сб., I, стр. 211), днес мога да добавя още едно, и то от Югославия: *Гарванит* — вис в планинската област Заглавак (по средното течение на Тимок; вж. Населба српских земаља, IX, 1913, стр. 109). Нарича се още *Гарваница*, което, очевидно както при *Росита* → *Росица*, представлява по-късна форма. В подкрепа на славянското потекло на *Росита* са и руските речни имена *Хмелита*, *Хохлита*, *Колнита* и т. н. Наличието на точни съответствия от балтийските езици — стпрус. *Rossiten* (1387 г.) и латв. *Rasīte* (вж. Славист. сб., I, стр. 210) доказва, че на българска територия е било пренесено и е оцеляло едно твърде древно топонимично образувание, наследено без съмнение още от праславянски.

2. **Тополница** — ляв приток на Марица, в която се влива малко над гр. Пазарджик. Дълга е 154,8 км (ХС, II, стр. 12). Споменатото в типикона на Бачковския манастир от XI в. название *Тополнѣтъ* (ἐν τῇ Τопολνίτῃ) е означавало вероятно поречието на същата река (Займов, стр. 269). Известни са и писмени податки за речното име от по-късно време: *Toponiz* — 1534 г. (Период. сп., IV, 1884, стр. 100; К. Јиреček, Cesty po Bulharsku, Praha, 1888, стр. 248), *Toponiz flu.* — 1584 г. в италианска карта на България и др. от Iac. Castaldo. *Тополница* е често географско название у всички славяни. В България се среща неколккратно: а) река в Югозападна България, извира от връх Голем Дебелец на Верила планина, тече през с. Тополница, Станкедимитровско (преди Дупница) и се влива в р. Джерман като десен приток, а според други е десен приток на р. Гюбрена, която пък се влива в Джерман. Дълга е 25 км (ХС, II, стр. 15). б) Села в Станкедимитровско и в Петричко. в) Успоредна форма на *Тополовец* или *Тополовица*, десен приток на Дунав, южно от Видин. В Югославия речно и селищно име схърв. *Топоница*, мак. *Тополница* е също доста разпространено. Срв. още: *Topolnica* — в Румъния, река в обл. Мехединц, приток на Дунава, и село в същата област (Frunzescu, стр. 489); рус. *Топольница*, р. (МДс, стр. 2), словаш. *Topol'nica*, р. (ŠV, стр. 480), пол. *Topolnica*, р. (Rospond, Sł., I, стр. 336). Първоначалната форма на названието е била *Топольница*, както е засвидетелствувана в старосръбски източници (вж. ŠO, стр. 8; Гласник Скоп. н. д-ва, III, стр. 131, 132).

3. **Скът(а)** — събира водите си от бърдото Веслец, предпланина на Западна Стара планина, а се влива в Дунава на 6 км западно от Орехово, по-точно има общо устие с р. Огоста. Дълга е 134 км (ХС, II, стр. 8), а по други източници 121 км (Радев, стр. 29; Иширков, стр. 24). Названието, засвидетелствувано като *Skött* от 1718 г. в карта на Европейска Турция от Aug. Vindelic, се смята за славянско с първоначално значение 'скътан', като се съпоставя семантично с речни имена *Скривена*, *Скрыйница* и пр. (Й. Займов, сп. Бълг. език, IX, 1959, стр. 365, и Георгиев, БЕО, стр. 38). Това тълкуване отговаря добре на географския характер на реката, срв. краткото ѝ описание у Ж. Чанков, Географски речник на България, София, 1958, стр. 414: „Коритото на Скът е дълбоко от 2 до 4 км, а ширината му не надминава 10 м. Някъде обаче коритото става толкова тясно, че едва се забелязва

отдалеч. През лятото водите на Скът толкова намаляват, че едва стигат до устието ѝ. В сушави лета тя пресъхва.“ *Скъта* е име и на два извора край р. Луда Камчия, зап. от с. Ичера, Котленско (Займов, пак там) и на местност в Ямболско (Попов, стр. 163). Първоначалната форма на тези названия може да се реконструира като **Sъkqъъ, Sъkqъa*, мин. страд. прич. от праслав. **sъkqъti*, сег. вр. **sъkqъnъ* (св. в.) 'да скрия', родствен със стпрус. *po-kūnst* 'пазя, закрилям', *pa-kūnst* 'запазвам' *kūnti* 'грижи се', *po-kūnti* 'закриля' (Trautmann, BSl, стр. 145; Vasmer, REW, I, стр. 705), назалиран облик на ие. корен **(s)keu-* 'покривам, обвивам', в стинд. *skunāti*, *skunōti*, *skauti* 'покрыт', норв. **skume* 'тъмен', латв. *skūmt* 'ставам печален, obscurari' и т. н. (J. Pokorny, Idg. et. Wb., стр. 952). За образуването на причастието **sъkqъъ* с наставка *-t-* срв. напр. стбълг. *пѣтъ* от гл. *пѣти*, *пѣнѣ* 'спѣвам'. Докато перфективният глагол **sъkqъti* е изчезнал, то съответният имперфективен прасл. **sъkqъtati*, се е запазил до днес, срв. стбълг. *съкжѣтати* (Супр.) 'успокоявам', бълг. *скѣтам* (диал. и *скутам*) и *кътам*, схърв. *скѣтати* 'скривам', рус. *ку-татъ* 'обвивам' и пр. И така *Скът*, *Скъта* е единственият остатък от праславянския перфективен глагол **sъkqъti*.

4. *Въча* — десен приток на р. Марица, в която се влива до с. Кадиево, Пловдивско. Дълъг е 111,5 км (ХС, II, стр. 12), по други източници 119,7 км (Радев, стр. 46; Иширков, стр. 39). Първоначалната форма на названието, за което не са познати засега стари писмени податки, ще е била стбълг. **вѣча* < **Onkja* към ие. корен **ank-*: **onk-* 'вия извивам', в стинд. *ankā-h* m. 'извивка, кука', *āncati*, *ācati* 'извива', сръб.-цслав. *жкоть* f. 'uncinus' = рус. *укомъ* 'кука' и др. (I. Duridanov, в Beiträge zur Namenforschung, X, 1959, стр. 171—173). Откъм структура името се обяснява със сигурност от прил. праслав. **qkъ* 'крив, извит' със суфикс *-ja*, т. е. от същия тип както бълг. *суша*, цслав. *соуша* и пр. от **such-ja*, бълг. *рѣжда*, схърв. *рѣжа*, рус. *рѣжа* от **rъd-ja* (от изчезнало прил. **rъdъ* 'червеникав'), струс. *моча* 'дъждовно време', цслав. *моча* 'блато', словен. *моѣа* 'влага, урина, дъждовно време' — от праслав. **mokja* и т. н. За славянския топонимичен атлас бълг. *Въча* е интересно не само поради древния му характер, но и защото към него има точни съответствия — изохидроними в източнославянски и словенски: рус. *Уча* — а) рекичка, ляв приток на р. Клязма (сев. от Москва); б) рекичка, десен приток на р. Обнора, Ярославска област; в) три села (Нижняя, Новая и Старая *Уча*) в Казанска област (Семенов, V, стр. 409); б. рус. *Уча* — р., десен приток на Оресса, десен приток на р. Птич в басейна на Припет (МДп, стр. 151); хърв.-кайк. *Voѣа* — две села (*Gornja* и *Dolna V.*), на около 4—5 км от границата на Словения и Хърватско, околия (срез) Иванец, 1334 г. *Voуѣа* (Rad JAZU, IV, 1872, стр. 228); *Uѣа* — местност в Сплитска околия, Хърватско (Zbornik za nar. život i običaje juž. Slavena V, стр. 186).

5. *Тича* — горно течение на р. Голяма Камчия, на което е разположено едноименно село. Предполага се, че това е славянското название на р. Камчия. По-вероятно е, че така се е наричала само *Голяма Кам-*

чия. Тя е дълга 194 км (Радев, стр. 37; Иширков, стр. 34). Старите писмени податки: *is tiv Toŭtŭan* — 822 г. (Чаталарски надпис), на 8тти Тѣча — 907 г. (в приписка към превода на Словата на Атанасий Александрийски против арианите, руски препис от XV в.) позволяват да се реконструира първоначалната форма на името като стбълг. *Тѣча*, което може да се изведе като производно с *ja*-суфикс от корен на гл. *тикам*, цслав. *тъкатн*, словен. *tikati tikam*, -ѣт 'докосвам, блъскам', рус. *ты-кать* 'блъскам, бутам', укр. *тикати, тикаю* (и *тичу*), родствени с латв. *tukāt, āju, tūcīt* 'потискам', ствнем. *dūhen* 'потискам' (Vasmer, REW, III, стр. 160). Това тълкуване на името като 'блъскаща, тикаща (река)' подхожда за горното течение на р. Голяма Камчия, като е могло да бъде пренесено и върху средното и долното ѝ течение по-късно.

6. *Дичина* (Луда Камчия). Стремейки се да отразим в топонимичния атлас на първо място най-древния слой славянски названия, напълно естествено е да включим в него и изчезнали имена, писмено засвидетелствувани, доколкото можем да ги локализираме правдоподобно. Такова название е *Дичина*, което според догадката на В. Томашек (Zur Kunde der Hämus-Halbinsel, II, Wien, 1887, стр. 29) е означавало Луда Камчия (Малка Камчия у турците *Дели Камчик*). Това е една от най-дългите реки в Източна България — 201 км (ХС, I, стр. 160) или 205,5 (Радев, стр. 39; Иширков, стр. 34). Античното ѝ име не е познато. Що се отнася до *Дичина*, то е засвидетелствувано от средата на X в. у византийския писател Константин Порфирогенет: *εις τὸν ποταμὸν τὴν Διζίνα* (De admin. imp., cap. 9, p. 79). Като изхожда от предположението, че виз. *Διζίνα* се отнасяло до р. Тича, В. Бешевлиев (Изв. на Инст. за бълг. език, VIII, стр. 178) се опита да докаже, че то предавало едно славянско **Тичина*, съответно **Тычина*, схванато като прилагателно от *Тича*. Против това обаче говорят точните съответствия от другите славянски езици: а) *Дйчина* — речица в Сърбия, Руднички окръг, ляв приток на Чемерница; дълга е 35,5 км (Станојевић, I, стр. 607). б) *Дичина* — местност („луга и пастбища“) в района на с. Виш. Верецки, Бережка област в Карпатска Украйна (Петров, стр. 54). в) *Jičina* (от по-старо **Dičina*) — поток в Чехия (Proffous, II, стр. 145—146). Слав. *Dičina*, е производно безспорно от прил. **dikъ* 'див', запазено в рус. *дикий, дичина* 'дивеч', пол. *dziki*, схърв. *diĭka* 'гордост' и пр. (вж. W. Tomaschek, пос. съч., II, стр. 29; Maretić, Imena rijeke i potoka, стр. 15). Значението на името като 'дива река' подхожда за р. Луда Камчия. Над с. Градец (южно от гр. Котел) тя образува водопад, а под това село надолу тече „буйно с чести прагове и меандри“ (ХС, I, стр. 175). За начина на образуване срв. речното име *Бързина* (ляв приток на р. Скът).

Според нашето разбиране в славянския топонимичен атлас не би трябвало да намерят място две названия на големи реки от Източна България, тъй като те са вторични и следователно от по-късно време:

1. *Провадийска река* — влива се в Белославското езеро, западно от гр. Варна; дълга е 119 км (ХС, II, стр. 10). Наречена е по гр. Провадия, през който тече.

2. **Резовска река** — събира водите си от Странджа планина, а се влива в Черно море близо до манастира св. Иван. Дълга е 112 км (ХС, II, стр. 11). Наречена е по с. Резово, при което е устието ѝ. По-точно това название се отнася само до най-долното ѝ течение, а в средното и горното си течение тя носи имената на селата, през които минава: *Пи-рошка, Дерекъйска, Карадерска, Паспаловска* и др.; при Малко Търново се нарича *Голямата река* (Чанков¹, стр. 378). Нито едно от тези названия не изглежда старо.

Измежду 58-те названия на средни реки на българска територия 35 са български или възникнали на българска почва. От последните следва да бъдат изоставени следните вторични имена, макар и възникнали на българска почва: *Доспат* (или *Доспатска река*), *Факийска река*, *Чепеларска река* (още: *Бачковска река, Станимашка река*), *Веселина* — *Джулюница* (още: *Капиновска река*), *Чепинска река* (носи разни названия за отделни части на течението си), *Поповска река*, *Височица* (*Тем-ищица*), *Драговищица* *Мандренска река* (*Карабунарска, Среднецка река*), *Видима*, *Русокастренска река*, *Дряновска река*, *Сливнишка река*, *Омуровска река*, *Дъвленска река*, *Войнишка река*, *Мартиня* (*Мартинска река*), *Трекланска река*, *Златаришка река* (вж. обяснение у Георгиев, БЕО, стр. 43 и сл.). По-голямата част от тези названия принадлежат към двучленния тип — словосъчетание от относително прилагателно от готово селищно име + *река*, който е особено продуктивен в ново време, докато някога според моите проучвания е бил сравнително рядък. Друга част, по-малко на брой, са също вторични, като са възникнали без допълнително структурно изменение на съответното селищно или местностно име (срв. *Доспат, Веселина, Видима*).

Особен случай представлява речното име *Луда Яна*¹, ляв приток на Марица, зап. от с. Огняново, Пазарджишко; дълга е 74 км (ХС, II, стр. 12), или 79,4 (Радев, стр. 44, Иширков, стр. 42). Името — *Јана* от 1538 г.² — не е изолирано в славянския свят, срв. напр.: а) *Јана-дере*³ — рекичка в Турска Тракия, десен приток на Еркене (Георгиев, БЕО, стр. 49). б) *Јаница* — речица в Североизточна България, извира от Тревненска планина, ляв приток на Килифарска река, приток на Янтра (Чанков³, стр. 333); името е умалително от изчезнало речно название *Јана*. в) *Јања* — река в Босна, ляв приток на ръкав на Дрина — Брзава, дълга 57,1 км (вж. по-горе, стр. 193). г) *Јањ* — рекичка в Босна, десен приток на Плива (приток на Врбас); дълга е 39,6 км (Елс. Jug., IV, стр. 463). д) *Јана* от 1297 г. (днес *Јонка*), *Јаниса* — реки в Полша, *Јанка* — река в района на Вилнюс, *Јаһна* — в Саксония, *Јана* и *Јаня* — реки в Псковска и Новгородска област (Rozwadowski, пос. съч., стр. 118—119; Атлас СССР, Москва, 1955, стр. 147), *Јанса* — блато или езеро западно от гр. Браила при с. Іанса (Frünzescu, стр. 239). Ян Розвадовски (пос. съч., стр. 119—120) смята, че в тези названия се крие изчезнало нарицателно *jānos m., респ. *jāna* f., означаващо 'поток', като се позовава

¹ *Луда* очевидно е прибавено по-късно.

² K. Jířeček, Cesty po Bulharsku, Praha, 1888, стр. 249.

³ Втората част *dere* (тур. 'дол') е добавена на турска почва.

на стинд. *yana-h* 'път', производно от ие. **ja-* 'вървя'. Въпреки че това изглежда хипотетично, като се вземе пред вид географското разпространение на това древно име, респ. на неговата основа извън Балканския полуостров в земи, обитавани от славяни, уместно е в славянския топонимичен атлас да бъдат застъпени и съответните приведени по-горе названия от българска и югославска територия.

От останалите имена на средни реки от България можем да приемем като безспорно необходими за картографиране такива, които са първични и природописни по значение.

1. **Рила** — ляв най-голям приток на Струма. Води началото си от двете Рибни езера — Голямо и Малко, под връх Канарата в Средна Рила, тече през едноименно село и се влива в Струма при с. Бараново. Дълга е 51 км (ХС, II, стр. 15), по други източници 52,9 (Радев, стр. 49). Както е известно, така се нарича и най-високата планина на Балканския полуостров, от която извира реката. Писмени податки за названието: *Рыла* (р. и пл.) от XII в., *Рыла* (р.) от 1378 г., *Рыла* (р.) от XV в., *Rulla* (пл.) от XVI в. и др. (вж. I. Duridanov, в ZSPH, XXIX, 1960, стр. 92, 93; Й. Заимов, сп. Българ. език, XI, 1961, стр. 125). Днес е общоприето, че името е от славянски произход, в противовес на по-старото схващане (на В. Добруски, Й. Иванов, Д. Дечев и Ст. Младенов) за тракийското му потекло.

Първоначалната форма на названието е стбългар. *Рыла*, праслав. **Ry(d)la*, образувано със суфикс *-la* (зап.-слав. *-dla*) от корен на стбългар. *рыти* *рыжъ* 'рия, ровя', рус. *рыть, рою* и пр., лит. *ráuti, ráuju, rōviau* 'дърпам, изтръгвам', *rutis* 'картофена яма', латв. *raūt, raūju, raūnu, rāvu* 'дърпам, грабя', стинд. *rāvati* 'разтрошава, разбива' и т. н. Няма съмнение, че имаме работа с едно архаично образувание, което се среща още на три места в славянски земи и поради това представлява ценен изохидроним за славянския топонимичен атлас: а) *Рила* — мъчно проходима местност с ровини зап. на 5 км от с. Д. Слатина, Михайловградско (Северозападна България). б) *Рила* — планинска местност в Южна Сърбия, в района на с. Брод, Горски срез (Населба и порекло становништва, XXXV, 1955, стр. 297). 3. *Рыла* — река в Южна Русия, в областта на гр. Курск, на която е разположен гр. Рыльск, десен приток на р. Сейм, приток на Десна (А. И. Яценко, Топонимика Курской области, Курск, 1958, стр. 23; МДп, стр. 222); името е засвидетелствувано в руски източник от 1627 г.: А ниже Волынкн пала в Семь речка Рыла, от Волынкн 3 верстн, протокы Рылы верст с 15, а в реку Рылу пала речка Каменка (Книга большому чертежу, Москва—Ленинград, 1950, стр. 106).

При наличието на този сравнителен материал и на старите писмени податки от славянски източници неубедително е да се реконструира първоначална форма *Рыло въз основа единствено на податки от чужди географски карти от XIX в. (*Rilo*), където името явно е изопачено, и да се твърди, че то било произлязло от стбългар. *рыло* (Супр.) 'уред за ровене, за стъргане; копачка, кука' (Й. Заимов, сп. Българ. език, XI, стр. 126).

2. **Песчаник** (*Пясчаник*)¹ — река в Пловдивско, събира водите си от ниските южни разклонения на Средна гора, между селата Царимир (Даутларе) и Голям Чардак, а се влива като лав приток в Марица изт. от гр. Пловдив (Чанков², стр. 328). Дълга е 71,5 км (ХС, II, стр. 12). Името е ясно: производно от прил. *пѣсѣчанъ*, от стбълг. *пѣсѣкъ* (Георгиев, БЕО, стр. 49), срв. бълг. *Пясъчан*, село в Момчилградско; то съответствува на геологическия характер на речното корито, с пясъчна почва, поради което част от водите на Песчаник лятно време се губят в него (Чанков³, стр. 369). Познато е тъждествено по морфемен състав нарицателно в български диал. *песчаник* 'песъклив камък' (Героу, IV, стр. 409), в руски *песчаник* 'пясъчник', което е също вероятно старо. Но речното название ще е възникнало независимо от нарицателното, с топонимична наставка *-ик*, тъй като е немислимо от семантична гледна точка нарицателното *песчаник* да добие функция на речно име. Успоредно към бълг. *Песчаник* от другите славянски езици не са познати засега.

3. **Тополовец** (варианти: *Тополовица*, *Тополница*, вж. Чанков², стр. 452) — река в Северозападна България, приток на р. Дунав, в която се влива южно от Видин. Дълга е 67,6 км (ХС, II, стр. 8), а по други източници 57,9 (Радев, стр. 28: *Тополовица*) или закръглено 58 (Иширков, стр. 21: *Тополница*). Трудно е да се установи при липсата на стари писмени податки коя е най-старата форма на името. Както *Тополовец*, така и *Тополовица* са редки в славянската топонимия; срв. селищните имена от България *Тополовец*, Ломско и Кулско; от Югославия хърв. *Торолос*, *Тороловец*, *Тороловица*, словен. *Torolovec* (Imenik, стр. 606; Kazalo към картата 1:200000, стр. 154).

4. **Врана** — река в Североизточна България, лав приток на Голяма Камчия. Извират от северните разклонения на Лиса планина и Герловските височини, а се влива в Голяма Камчия недалеч от с. Крумово, южно от гр. Провадия. Дълга е 67,6 км (ХС, II, стр. 10) или 65,5 км (Радев, стр. 39; Иширков, стр. 34). Названието е засвидетелствувано от средата на X в. у Константин Порфирогенет: *εις τον ποταμον Βάρνας* (De admin. imp., сар. 9, стр. 79, ed. Bonn.). Етимологията му е ясна: от бълг. *вран* 'черен' (Георгиев, БЕО, стр. 52), срв. *вран*, *врана*, *врано* у Героу, I, стр. 152 със значение 'черен, с черна козина (за кон)', схърв. *vrân*, *vrâna*, *vrâno* 'черен', словен. *vrân*, рус. *воронбй* 'черен като гарван', чеш. *vráný*, пол. *wronu* и пр., срв. и в други местни названия: бълг. *Вран камък* (Чанков², стр. 84), *Врана* — местност до р. Искър на 12 км от София; хърв. *Vrana* — три селища (Imenik, стр. 649), пол. *Wrona*, р. (Rospond, St., I, стр. 368).

5. **Мътивир** — река в Ихтиманско, събира водите на Ихтиманското поле и се влива като десен приток в Тополница (приток на Марица). Дълга е 60,8 км (ХС, II, стр. 12), по старите източници 48 км (Радев, стр. 44, Иширков, стр. 41). Названието е сложно, с първи член основа

¹ Употребяваната напоследък в географската литература форма *Пясъчник* е очевидно нова и книжна.

от гл. *мѣтя*, стбълг. *мѣтити* *мѣштѣ*. Композитните образувания са общо взето редки в славянската топонимия, срв. например от същия тип: хърв. *Mutikal*, с. (Imenik, стр. 398), пол. *Mąciwoda* (Rospond, St., I, стр. 186).

6. **Блато** — река в Софийско, води началото си от няколко карстови извора под име Врелото, сев.-изт. от с. Сливница (сев.-зап. от София) и се влива в р. Искър като лав приток северно от София. Така определена — с начало р. Сливнишка, тя е дълга 58 км (Радев, стр. 32—33), по други източници неточно е показано 29,5 км, като е приета за начало р. Петръчка (ХС, I, стр. 84 и II, стр. 9). В Югозападна България има още една река със същото название, която събира водите си от Бука-преслап и от височините около с. Крънол, Станкедимитровско (преди Дупнишко), тече в блатиста низина и се влива като лав приток в Струма. Дълга е 36,5 км (Радев, стр. 50) или кръгло 37 (ХС, II, стр. 14). Името на тази река е засвидетелствувано в Мрачката подправена грамота, приписвана на Стефан Урош (Дечански), от края на XIV (или началото на XV) в.: *межъа ѿ Мракоу ѿ коудѣ истнче Жнтѣша догдѣ втнче Блато* (БСМ, стр. 612). Нечленуваната форма и местонахождението на името в Западна България говорят в полза на неговата старинност. Тъй като този хидрографски термин се среща във всички славянски езици, естествено застъпен е и в топонимията на другите славянски страни, срв. напр.: р. *Блато*, лав приток на Църна в Македония; словен. *Blato*, название на води (Bezljaj, I, стр. 66), хърв. *Blato* (езеро в Далмация) — *usque ad Blatam* — от 1187 г. (СД, II, стр. 211), пол. *Błoto*, *Błota*, води (цит. по Bezljaj, I, стр. 66) и др.

7. **Белица** — река в Североизточна България, извира от Тревненската планина, тече край с. Белица изт. от гр. Трявна и се влива в р. Янтра като десен приток.¹ Дълга е 56,8 км. В по-старата географска литература е била позната под името *Килифарска река* (Иширков, стр. 30; Радев, стр. 35) — по с. Килифарево, през което протича в долното си течение. В същност *Белица* до днес се нарича един до главните ѝ начални потоци, който заедно с Клешка и притока ѝ Усанарски ручей образува Килифарска река (Чанков¹, стр. 152). Тъй като последното е явно ново название, основателно е да се предположи, че в миналото *Белица* е било име на цялото течение на същата река. Етимологията му е ясна: от стбълг. *бѣлъ*, с топонимичен суфикс *-ица*, а по значение представлява еквивалент на двучленното название *Бяла река* (стбълг. **Бѣла рѣка*). Балканският полуостров е просто усеян с разглежданото географско име, срв. например още от България: а) рекичка в Софийско, тече край с. Белица, десен приток на р. Блато (приток на Искър), дълга е 22,6 км (ХС, II, стр. 14), нарича се още *Беличка река*, което е вторично. б) Рекичка в Разложко, десен приток на Места, протича през

¹ В миналото Белица (resp. Килифарска река) е била приемана за десен приток на Дряновска река, а последната за десен приток на Янтра, при което последната (Дряновска река) е имала дължина на течението 55,4 км, а Килифарска река — 42,8 км (Иширков, стр. 30; Радев, стр. 35).

с. Белица. в) Река в Асеновградско, извира от Централни Родопи, десен приток на Лакавица (приток на р. Чепеларска); наричана е още *Белишка река* (протича през с. Белица и е дълга 19,5 км (ХС, II, стр. 12). г) Рекичка в Свиленградско, извира от Източни Родопи, десен приток на Марица при с. Любимец, между гр. Харманли и Свиленград; протича през с. Белица (Чанков¹, стр. 52; Чанков², стр. 68). д) Рекичка северно от Ихтиман, десен приток на Мътивир (приток на Марица); идва от землището на с. Белица (поради това се нарича още *Белишка река*), по нея е наречена и пл. Белица, от която тя извира. е) Рекичка сев. от гр. Сандански (Св. Врач), ляв приток на Струма; протича край с. Белица, същ. ок. ж) Села в бившите околии Асеновград, Разлог, Ихтиман, Сандански, София, Дряново, Тутракан, Харманли. Софийското с. Белица се споменава в Мрачката грамота от 1347 г. — *Сѣлницѣ Бѣлнца* (БСМ, стр. 592).

з) Планина, най-големият дял на Ихтиманска Средна гора (вж. т. „д“) и др. В Гърция: а) *Белица* — рекичка, начало на р. Бистрица в Гръцка Македония; рекичка в областта Меглен и рекичка в Серското поле, ляв приток на Струма (В. Кънчов, Орохидрография на Македония, Пловдив, 1911, стр. 19, 64, 87, 171). б) Местни имена *Βελιτζός*, *Βελίτσα*, *Βελιτοές* в същинска Гърция (Vasmer, Slaven, стр. 22, 103, 129). От Албания: *Белица* — река, планина и две села — Горна и Долна Б. (Селищев, стр. 223, 241). От Югославия: а) *Белица* — река в Белички срез, изт. от Крагуевац, ляв приток на Велика Морава; протича през с. Белица и се влива в Морава под гр. Светозарево (по-преди Ягодина), дълга е 39,4 км (Милићев и Ћ, КНС, стр. 178; Popis, стр. 112; Насеља, XXX, стр. 121); така се нарича и областта край същата река, в средните векове жупа *Бѣлнца* (Mikl. Mop. Serb., стр. 4, 11, 13). б) *Бјелица* — река в обл. Донье Драгачево, десен приток на Западна Морава, дълга е 36,6 км (Popis, стр. 100; Насеља, I, стр. 17) — *рѣка Бѣл(ыц)а* от 1276—1281 г. (Споменик С. К. А., III, стр. 11). в) *Белица* — рекичка в Кичевско (Македония), приток на р. Юдова (приток на Треска), наричана още *Беличка река* (протича през с. Белица), дълга е 14 км (Насеља, XXVIII, стр. 451; Popis, стр. 134). г) *Bijelica* — рекичка в карстовата област на Южна Херцеговина (Popis, стр. 154). д) Села: *Белица* в Прилепско (Горна и Долна Б.), Охридско, Кичевско (В. Кънчов, Македония, Етнография и статистика, София, 1900, стр. 246, 254, 256), *Belica* в Сърбия, Хърватско и Словения, *Bjelica* в Хърватско (Imepik, стр. 56, 65) и др. Името е познато и в другите славянски страни: 12 реки в басейна на Днепър се наричат *Белица* (МДп, показалец s. v.), селища в Русия и Украйна (Семенов, I, стр. 358, II, стр. 243, III, стр. 49); в Чехия *Bělce* (< *Bělca*) — селища край реки и потоци и върх (Přofous, I, стр. 50; ŠŠ, V, стр. 126); в Полша *Bielica* — река, селища и местности (St. Geogr., I, стр. 211); в Долна Лужиция *Bělca* — местности (Mucke, Sl., III, стр. 197); в Саксония *Böhlitz*, в района Делич (Източна Германия), *Behlitz* (Eichler, стр. 13), полаб. *Belitz* (TE, II, стр. 30) и пр.

8. *Потока* — река сев.-зап. от Пловдив, извира в местността Кален кладенец на около 1,6 км от Голия връх (Средна гора), протича през

с. Голямо Конаре и се влива като ляв приток в Марица. Дълга е 55,7 км (ХС, II, стр. 12, 20). Общослав. **potokъ*, стбълг. *потокъ*, бълг. *поток*, схърв. *pòtok*, словен. *potok* и пр. е обикновено име на къси, малки рекички (вж. Mikl., PON, стр. 301; Bezla j, II, стр. 114) и в такъв случай най-често е от късно време. Едва ли обаче е основателно да се съмняваме, че една средно дълга река (около 56 км) е получила подобно название в по-далечното минало. В полза на по-голямата старинност на името следва да се вземе пред вид и обстоятелството, че в същата област северно от Марица всички по-големи реки носят стари славянски названия, а именно *Песчаник*, *Яна* (Луда), *Тополница* и *Мътивир*. Единствено *Стряма* е тракийско. Вярно е, че членуваната форма в българската топонимия общо взето е признак за нов произход, но при имената на големите и средните реки членната морфема очевидно може да се явява и по-късно (срв. *Искър-а*, *Лом-а*), което ще е станало и при *Поток-а*.

9. *Елешница* — река в Кюстендилско, десен приток на Струма. Извира от южната страна на вр. Руен в Осогово планина, а се влива в Струма над Скринския ѝ пролом. Дълга е 53 км (ХС, II, стр. 15) или 50 (Чанков³, стр. 185). Според Вл. Георгиев (Българска етимология и ономастика, стр. 57) названието е производно от *елша* 'елха'. Това ботанично име на *Alnus* (Tourn.) и *A. glutinosa* (Gärtn.) е по начало прилагателно, производно от същ. *кълъх* (сръб.-цслав.), нбълг. *елха* (Геров, II, стр. 9; МБР, стр. 381), което означава същото; срв. още словен. *jélša*, чеш. *olša*, словаш. *jelša*, пол. *olsza*, глуж. *wólśza*, длуж. *wolśa*. Няма обаче никаква пречка да се излезе направо от първоначалното същ. *кълъх* (бълг. *елха*, схърв. *jóha*, *jóva*, рус. *ольха* и диал. *елха*, пол. *olcha*), със суфикс *-ница*, т. е. от праслав. форма **Jelšchъnica* > стбълг. **Jelšъnnica* > нбълг. *Елешница*. Названието е често в микрохидронимията на южните славяни; от България: а) река сев. от София, извира в Мургащ пл., зап. от вр. Невижда, влива се като ляв приток в Батулийската река (десен приток на Искър при Реброво); дълга е 25,9 км (ХС, II, стр. 9, 17). б) Рекичка сев.-изт. от София, извира на около 0,4 км ю.-зап. от горското стопанство Витиня (изт. от с. Чурек), минава през с. Елешница и се влива в Стари Искър като десен приток; нарича се още Елешничка река и е дълга 30,5 км (ХС, II, стр. 9, 17). в) Рекичка в Източна България, извира от Айтоска пл., десен приток на Камчия, в която се влива малко по-долу от сливането на Голяма и Луда Камчия; нарича се в горното си течение още *Деледжидере* и е дълга 29,6 км (ХС, II, стр. 10). г) Река в Котленско, извира от Котленска пл., а се влива като десен приток в Голяма Камчия при с. Доброван; дълга е 43,4 км (ХС, II, стр. 11). д) Рекичка в Югозападна България, извира от Северозападна Рила, десен приток на Рилска река (приток на Струма). е) Дял от течението на Владайска река в Софийско поле, извира от Витоша и се влива в Искър до с. Куманица като ляв приток, като от София надолу се нарича Градска река (Чанков¹, стр. 116—117, Чанков², стр. 82, 202). Същото име носят и села (вероятно по едноименни

рекички) в Пловдивско, Разложко, Елинпелинско (Новоселци), Петричко и по-преди в Демирхисарско (Гърция). В Югославия: а) *Јелъшница* (*Јелашиница*, *Јелашичка река*), — река в обл. Заглавак, приток на Радичевачка река, приток на Тимок (Милићевић, КНС, стр. 828; Насеља, IX, стр. 10). б) *Јелашиница* — река в Ужички окръг, приток на Рогачица в басейна на Дрина (Милићевић, КНС, стр. 581). в) *Јелашиница* — река във Врански окръг, тече през едноименно село и се влива като десен приток в Южна или Биначка Морава, източно от гр. Враня (Милићевић, КНС, стр. 277). г) *Јелашиница* (*Јелашичка река*) — рекичка изт. от гр. Ниш, протича край едноименно село и се влива като десен приток в Нишава (Милићевић, КНС, стр. 8). Така са наречени и села в околните Лесковац, Масурица, Ниш, Тимок и Краина (Imenik, стр. 260), в стъръб. *Јелашиница* (с.) от 1380 г. (Споменик С. К. А., III, стр. 57). Точни съответствия са познати главно от западнославянските страни: пол. хидроним *Olesznica*, чеш. *Olešnice* (*Sedláček*, стр. 215 и сл.), селища край потоци *Olešnice* (Profous, III, стр. 268 и сл.), глуж. *Wolešnica* — с. и р. (E. Muka, SO, III—IV, стр. 169) и пр.

10. *Бистрица* (*Пиринска*¹) — река в Мелнишко, води началото си от няколко езера под Демиркапия в Пирин планина (Синьото езеро, Каменити езера и др.), влива се в Струма като ляв приток на гръцка територия недалеч от българо-гръцката граница (Чанков², стр. 33). Дълга е 53 км (ХС, II, стр. 15).

11. *Бистрица* (*Осоговска* или *Соволянска*) — река в Кюстендилско, извира от вр. Руен в Осогово планина, тече през с. Соволяно, Скриняно и Никуличевци и се влива в Струма като десен приток, сев.-изт. от гр. Кюстендил (Чанков², стр. 32—33). Дълга е 51 км (ХС, II, стр. 15).

Названието *Бистрица* (праслав. *Bystrica), както бе изтъкнато по-горе (стр. 192), е извънредно често в микрохидронимията. В България то се среща още в следните случаи: а) река в Гоцеделчевско, извира от родопския рид Дъбраш, а се влива в Места като ляв приток, недалеч от българо-гръцката граница; дълга е 44,8 км (ХС, II, стр. 14, 22). б) Река в Благоевградско (преди Горна Джумая), извира от Голем Айгедик, Югозападна Рила, влива се в Струма като ляв приток под гр. Благоевград; дълга е 41 км (Чанков², стр. 32; ХС, II, стр. 15, 23). в) Река в Санданско, образува се от сливането на рекичките Мозговица, Беговица и Крива река, които извираят от езерата в Пирин, протича край гр. Сандански (Свети Врач) и се влива като ляв приток в Струма; дълга е 33 км (Чанков², стр. 384; ХС, II, стр. 15). г) Рекичка в Станкедимитровско, извира от Северозападна Рила, влива се като ляв приток в Джерман (приток на Струма) при гр. Сандански (Дупница); дълга е 23 км (Чанков², стр. 32; ХС, II, стр. 15). д) Рекичка южно от София, дълга 13,4 км, извира от Витоша, съединява се с Лева река при с. Бистрица (Софийско) и образува р. Гълъбица, ляв приток на Искър (Чанков², стр. 32; ХС, II, стр. 8). е) Рекичка в Ихтиманско, извира от Ибърския

¹ В географската литература към това речно име се добавят различни определения най-често по други географски обекти или селища (*Пиринска*, *Родопска*, *Соволянска* и др.), за да се разграничат съответните реки. У народа подобни определения не се употребяват.

дъл на Рила, десен приток на Марица при с. Долна баня, Ихтиманско (Чанков², стр. 32). ж) Рекичка в Самоковско, образува се от три отделни потока — Голема или Мусаленска Бистрица, Малка Бистрица и Луковица, които извираят от Североизточна Рила, и се влива като десен приток в Искър при гр. Самоков. з) Рекичка във Велинградско, образува се от няколко потока, които събират водите си от главното било на Родопите, слива се с реките Лепеница и Ябланица южно от с. Баня—Чепино и образува чепинската река Елидере (Чанков², стр. 33). и) Рекичка — суходол в землището на селата Чорлево и Дреновец, Ломско, и др. Така са наречени и села в Ботевградско, Благоевградско, Станкедимитровско, Кюстендилско, Софийско. Името е доста разпространено и в Югославия (вж. по-горе).

12. *Лебница* — река в Югозападна България, извира в Югославия на около 1,8 км изт.-югоизт. от к. 1393 в пл. Огражден, влива се в Струма като десен приток при с. Лебница, Петричко; дълга е 50 км (ХС, II, стр. 15, 23). Така се нарича още една рекичка в обл. Каменица (сев. от Кюстендил), която извира от вр. Бождерица в Добрачичкия рид на Осогово планина и се влива като ляв приток в Бистрица Осоговска, приток на Струма (Чанков², стр. 236; Й. Захариев, Сб. нар. умотв., XI, стр. 14). Названието е безспорно славянско, при което се приемат като еднакво възможни две обяснения: а) *Лебница* е производно от прил. *хлебен*; или б) от изчезнало нарицателно в български, стбълг. *Хлѣбъ* 'водопад', схърв. оstar. *хлеб* 'бездна, яма', рус. *хляб* 'отвор, дълбочина, стръмнина' (Георгиев, БЕО, стр. 59; Й. Заимов, сп. Бълг. език, XI, стр. 116). В полза на второто обяснение бихме могли да се позовем на географския характер на кюстендилската Лебница, която в началото „тече в гористо, дълбоко и стръмно дъно“ (Й. Захариев, пос. съч., стр. 14). Тази етимология обаче не се подкрепя от познато точно съответствие, производно от праслав. *chlebbъ, в топонимията на другите славянски страни, а това намалява нейната вероятност. По-правдоподобно е другото обяснение, доколкото бълг. *Лебница* среща точно съответствие в пол. *Chlebnica* (селище), приведено от Георгиев и Заимов, следователно от стбълг. *Хлѣбница, производно с топонимичен суфикс *-ица* от прил.

Хлѣбънъ в значение 'хлебороден, плодороден', срв. чеш. *chlebný kraj* = *urodný* (Fr. Trávníček, Slovník jazyka českého, IV изд., Praha, 1952, стр. 508). Че от праслав. *chlebbъ, респ. прил. *chlebbънъ е възможно подобно образуване, това се доказва и от наличието на съответните омоними в български *хлебница* 'завивка на хляб, за да фтаса, месал; хляб и други ястия, приготвени за софра; болест от ядене само на хляб; крехки месести дюли' (Геров, V, стр. 501), в чешки *chlebnice* 'нощви (за хляб)' (Fr. Trávníček, пос. място). Що се отнася до въпроса, кое от двете еднакви названия е първично, речното или селищното, Заимов (пос. място) допуска, че то отначало било название на местност — „характерна с житните си полета“, като изтъква, позовавайки се на Й. Захариев (пос. съч.), че поречието на Лебница край с. Гюешево, Кюстендилско, носела същото име. В същност у Захариев (пос. съч., стр. 265) то е пока-

зано като название на гори. Трябва да се има пред вид, че в селските райони обикновено явление е да се означават гори, ливади, пасища и пр. с името на реката, край която се намират, както е станало по всяка вероятност и в дадения случай. Значението на названието също не е пречка да се приеме, че то първоначално и на двете места е възникнало като речно във връзка с хлебородността на речната долина, а по-късно е било пренесено върху селището, респективно върху съседната гора. Наименоването на реки по отличителни признаци на окръжаващата природа — почва, растителност и пр. — е твърде обичайно у всички славяни, за което тук е излишно да се привеждат примери.

III. Егейска Македония и Западна Тракия

В славянския топонимичен атлас безспорно трябва да намери отражение и материал от неславянски страни. Тъй като този въпрос изисква специално проучване, тук ще разгледаме само онези названия на големи и средни реки, които се намират в области, доскоро обитавани от компактно славянско население, т. е. от Егейска Македония и Западна Тракия.

На първо място по дължина стои **Бистрица** (гр. *Βιστρίτσα*, тур. *Ince-Karasu*), най-голямата река изобщо в Гърция. Образова се от няколко потока, които извира от височините между пл. Пелистер и Грамос, приема водите на Костурско езеро и се втича в Солунския залив. Дълга е 323 км (МЕ, XX, стр. 601), по други източници около 320 км или 314 (БСЭ, II изд., т. V, стр. 259 и т. XII, стр. 550). У Й. Цвийич (Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије, I—III, Београд, 1906, стр. 91) е показано 226,2 км, като реката е мерена от сливането на съставлящите я реки Белица и Желова. Преди идването на славяните се е наричала *Ἀλιάκμων*, което се обяснява от ие. *Wbli-akmōn 'Steinwölzer' (V. Georgiev, „Балканско езикознание“, I, 1959, стр. 7). Името **Бистрица** се среща във френска карта от 1696 г. на Европейска Турция от Н. Jaillot: *Vistritza jen*. За значението на **Бистрица** се каза по-горе (вж. и Vasmer, Slaven, стр. 179).

Между големите реки в Гърция славянско име носи още **Търнава** (гр. *Φιλούρι ποταμός*, тур. *Furli-çay*, *Yardimlidere*), в областта на Гюмюрджина. Извира от Югоизточни Родопи (пл. Мъгленик, вр. Коджаеле) на българо-гръцката граница, а се втича в Бяло море, изт. от залива Порто Лагос. Дълга е около 100 км.¹ Значението на името е ясно, производно от праслав. *trnъ със суфикс *-ava*.

Славянските имена на средни реки от разглежданите области на днешна Гърция са четири:²

1. **Белица** — река в Серско. Извира от Алиботуш на българо-гръцката граница, протича през гр. Валовища (Демир Хисар) и Серското поле и се втича в Струма като ляв приток близо до гърлото ѝ в езеро Та-

¹ Данните за дължината на Търнава и на следващите реки са приблизителни, по изчисление на географа ст. асист. Тодор Христов, който бе любезен да ми ги съобщи.

² Те, както и предходното **Търнава** липсват у M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin, 1941.

хинос (Кънчов, Орохидр., стр. 171). В най-горното си течение се нарича **Крушовска река** (по името на с. Крушово), от гр. Валовища надолу около 10 км носи името **Чая** и в средното течение приема името **Белица**. Дълга е около 80 км.

2. **Сушица** (тур. *Kırıçay*, гр. *Ξηρό ποταμός*) — река в Западна Тракия. Извира от Западни Родопи изт. от вр. Циганско градище (Ченгенехисар) до българо-гръцката граница (с начало Менковска и Шахинска река), влива се в Бистонско езеро (Буругьол), залив на Бяло море. Дълга е около 75 км. Названието е ясно и се среща често във всички славянски страни, срв. напр.: бълг. **Сушица**, реки в Южна и Югозападна България (Чанков¹, стр. 292; Чанков², стр. 223) и много селища; в Югославия *Sušica* — много реки и селища (Popis, стр. 232); Bezlaј, II, стр. 232, Imenik, стр. 572), стрърб. речно и селищно име **Соушица** (Mikl. Mon. Serb., стр. 93; Гласник, XV, стр. 288 и др.); в Гърция — *Σουτίτσα* (от 1336 г.), река в Трикала (Vasmer, Slaven, стр. 97); в Албания — **Сушица**, реки и селища (Селищев, стр. 203, 214, 241 и пр.); рус. **Сушица**, р. (МДп, стр. 141, 178); чеш. *Sušice*, 4 села (PS, IV, стр. 237); пол. *Suszyca* (Sl. Geogr., XI, стр. 608).

3. **Галик** (гр. *Γαλίκος ποταμός* или *Γαλλικός π.*) — река в Македония. Образува се от три рекички, които извира от Круша планина, тече през хълмиста местност изт. от Кукуш и се втича в Солунския залив недалеч от устието на Вардар. Дълга е 72 км (Цвијић, I—II, стр. 93), по други източници 60 или 74 (МЕ, XI, стр. 71 и XX, стр. 601). Античното ѝ название е *Ἐχέιδωρος*, *Ἐχέδωρος* (Her. VII, 124; Skyl. 66; Ptol. III, 13 и пр.). Едва ли една средно голяма река, дълга 60—70 км, ще е била наричана в древността с две имена. При това името **Галик** не е познато у античните автори. Среща се в италианска карта от 1689 от G. C. da Vig-pola: *Callico*. То може да се обясни добре като славянско: производно с топонимичния суфикс *-ik-* от прил. праслав. *galъ 'черен', схърв. *gao*, *gala* 'мръсен', *gālicast* 'черен', *gālic* (в Черна гора) 'гарван', *gālin*, *galina* (в Срем) 'вран кон', словен. *gālic* 'черна боя за обуца', бълг. *галица* 'чавка, *Corvus monedula*, *галун* 'гарван, *Corvus cornix*, местни имена **Галище**, **Галово**, **Галища**, рус. **галка** 'чавка' и т. н. (етимология вж. у Verneker, I, стр. 293). В хидронимията подобни образувания са сравнително редки, срв. напр. рус. **Быстрик**, няколко реки в басейна на Днепър (МДп, Показалец, s. v.), пол. *Bystrzyk* (нем. Berquell), *Cieplik* (Rospond, Sl., I, стр. 31; ŠV, стр. 461), бълг. **Сланик**, **Леденик**, **Студеник** (имена на води в Севлиевско, вж. Ковачев, стр. 27).

4. **Вода** (гр. *Βόδας*) — река в Македония. Извира от малко планинско езерце Нисия във Владовския проход, пресича с няколко ръкава гр. Воден, съединява се с р. Меглешница и образува р. Колудей, която се влива в Пазарското (Ениджевардарско) езеро (Кънчов, Орохидр., стр. 87—89). Дълга е около 60 км. Наричателното **вода** в български и сърбохърватски означава и 'река, течение'.

Славянският топонимичен атлас ще служи по наше мнение за правилно разрешение на историко-поселищни и етногенетични проблеми. Поради

това стратиграфичната оценка на материала, който ще бъде избран за картографиране, е извънредно важна. Чрез нея трябва да бъде пресято онова, което е възникнало късно, за да се очертае най-старият пласт славянски названия. Ориентирайки се към имената на големите и средните реки, ние имаме възможност действително да доловим най-древните славянски образувания в хидронимията на Балканския полуостров. От целия материал изключихме вторичните названия (т. е. произведените от други географски имена), за които е основателно да се мисли, че са възникнали сравнително късно. По-нататък подбрахме само онези от първичните названия, които принадлежат към семантичната категория „природописни имена“ (нем. *Naturnamen*). Любопитно е, че те наистина преобладават сред първичните славянски названия на големи и средни реки от Балканския полуостров.

Структуралният анализ удивително ни разкрива няколко архаични типа названия. Така в избрания материал изпъкват група *a-* и *ja-*основи, които не са засвидетелствувани като нарицателни (или изолирано в един-два случая): сръб. *Млава*, *Пива*, *Гружа* (< *Grqz-ja), мак. *Треска* (< *Trěska), бълг. *Рила* (< *Ryla), *Яна*, *Въча* (< *Onk-ja), *Тича* (< *Tyk-ja). Суфиксите *-a* и *-ja* се непродуктивни в историческите периоди на славянските езици и затова с право посочените имена може да се оценяват като прастара формация, като реликти в хидронимията на южните славяни, наред с такива речни названия като рус. *Волга*, пол. *Wilga* (**vl'g-*), *Warta* (**ort-*), *Śleza* → *Ślęza* (*śleg-*) и др.¹ Към архаичните образувания се отнасят речните имена със суфиксите *-ita* (бълг. *Росита*), *-ina* (мак. *Пчиня* < *Рьчина*, бълг. и сръб. *Дичина*, хърв. *Крапина*), *-ava*, *-ava* (сръб. *Ресава*, *Тамнава*, хърв. *Оршава*, *Трнава* и възможно *Плава* > *Илова*, бълг. *Търнава*), *-aja* (*Криваја* в Босна и във Войводина), *-jъ* (хърв. *Бич* < *Вукъ, в Славония). В нашия материал се натъкваме на единствен остатък — мин. страд. прич. от изчезналия перфективен глагол *sъkoti, именно бълг. *Скъта(a)* < *съkotъ, и на непознатото като нарицателно във формата за м. р. *Струг* (*Велики Струг* в Славония). Друга група названия са образувани с продуктивни до най-ново време суфикси в славянската хидронимия, като *-ъсь*, *-ън-ica*, но техният архаичен характер се подсказва от основата на една отдавна изчезнала дума или форма. Такова е например хърв. *Мрежница* < ие. *meregh 'оросявам' или **merg-* 'блещука'. Така и словен. *Pesnica*, което намира точни съответствия в западнославянските езици, крие реликтната основа праслав. *pēs-ъ, прил. *pēs-ън-ъ, която не е оцеляла в речниковия състав (срв. само в рус. *су-песъ* 'песъклива почва' < *sq-pēsъ), а вместо него едно производно със суфикс *-ъкъ* (праслав. *pēsъкъ). Тук се отнася още сръб. *Лукавац*, словен. *Lokavec*, бълг. *Лъкавец*, от основа на прилаг. праслав. *lqkaъ 'извит, лъкатушен', с изчезнало конкретно значение. За древно можем да смятаме също названието бълг. и схърв. *Бистрица*, доколкото в южнославянските езици основата **bystr-* 'бръз' е претърпяла семантична промяна. При останалата част от имената можем да се

опрем изключително на семантичния критерий. Въз основа на проучването на исторически засвидетелствуван материал е установено, че общо взето са старинни такива речни (и географски изобщо) названия, които в словообразователното си значение отразяват наблюденията на човека върху устойчиви физически признаци на водата, характерни особености на речното течение, геологическия състав на почвата и окръжаващата растителност. Тези семантични групи са застъпени и в нашия материал (тук изключваме изброените по-горе): а) сръб. *Топлица*, *Црна река*, хърв. *Добра*, бълг. *Сушица*, *Врана*, *Белица*, мак. *Църна*, *Галик*, *Крива река*; б) бълг. *Песчаник*, сръб. *Тиња*, *Златица*, хърв. *Глина*; в) бълг. *Елешница*, *Лебница*, *Тополница*, *Тополовец*, сръб. *Лепенац* (мак. *-ец*), *Ситница*, *Јабланица*, *Јасеница*. Изолиран случай представляват речните имена *Пуста река* и *Ветерница*, които изразяват особености на поречието на тези реки. При названия като бълг. *Блато* и мак. *Вода* липсата на членна морфема може да се приеме за архаичен белег. Единствено българското речно име *Потока* от живо до днес нарицателно би могло да буди известно съмнение в неговата старинност поради изключителната му употреба в членувана форма.

Тук се поставя въпросът за съдържанието на картите, които ще съставят топонимичния атлас. Като се имат пред вид специфичните задачи, на които ще служи такъв атлас, понятно е, че по профил и съдържание той ще се отличава до голяма степен от диалектоложкия и общославянски лингвистичен атлас. Топонимичният атлас трябва да съдържа три вида карти:

1. Стратиграфически (обзорни), в които материалът ще бъде представян цялостно съобразно точна (документално определена) или относителна хронология. От това вид е приложената карта № 1.

2. Изотопонимни карти, които ще отразяват пространственото разпределение на структурни или семантични типове и подтипове географски названия, застъпени в целия славянски свят или само в отделни клонове. Чрез този вид карти ще бъдат показани посоките на движението на славянските племена след тяхното разделение. За тая цел ще бъде полезно, струва ми се, картографирането на напълно тъждествени по морфеман състав или по основа архаични образувания. За образец са приложени две карти от този вид (№ 2 и № 3).

3. Карти за географското разпространение на славянската топонимия в неславянски земи.

От приложената обзорна карта № 1 може да се направят следните изводи за най-ранния период от поселищната история на южните славяни. На Балканския полуостров (включително Войводина и без Албания) 62 големи и средни реки са заменили античните си названия със стари славянски, които се пазят и до днес (с изключение на бълг. *Дичина*); 37 в Югославия, 19 в България, 4 в Егейска Македония и 2 в Западна Тракия. Този процес е обхванал някои области почти изцяло, каквито са например: 1. Северна Македония, по горното течение на Вардар с левите си притоци *Бистрица* (Тетовска), *Лепенац (-ец)*, *Пчиня* (с левия си приток *Крива река*), и десен *Треска*, а известно е, че горното течение на Вардар в средните векове е носело също славянско име — *Велика*;

¹ St. Rospond, *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*, Wrocław, 1957, стр. 42.

2. Южна (Биначка) Морава с левите си притоци *Топлица* (с десен приток *Пуста река*), *Јабланица* и *Ветерница*; 3. областта между Драва и Мура, където текат *Песница* (ляв приток на Драва), *Шчавница* и *Трнава* (десни притоци на Мура); 4. областта между западния дял на Средна гора и р. Марица зап. от Пловдив, където текат левите притоци на Марица: *Тополница* (с десен приток *Мътивир*), *Луда Яна*, *Потока* и *Песчаник*; 5. басейнът на р. Струма с притоците ѝ — десни: *Бистрица* (Осоговска), *Елешница*, *Лебница*, и леви: *Рила*, *Бистрица* (Пиринска) и *Белица* (Серска); 6. поречието на двете Камчии (Североизточна България) с реките *Врана*, *Тича* и *Дичина* (днес Луда Камчия). Тоталната или почти тотална смяна на древните речни имена с архаични славянски в изброените области е резултат без съмнение от прекъсване на приемствената връзка в историческия развой на селищата, т. е. славянските племена са се заселили в почти обезлюдени области. В останалите области славянските речни названия на реки са разсеяни между други от чужд произход.

За движението на населението (метанастазични явления) е показателно различието между хидронимията на България и Югославия. В България две от големите реки носят днес късни, вторични названия (*Резовска река* и *Провадийска река*), а от 35 славянски и възникнали на българска почва названия на средни реки само около една трета (13) са старинни, както установихме. В Югославия всички славянски названия на големи реки са първични и природописни по значение, а измежду названията на средните реки само едно (*Геотина*) не е природописно. Следователно в Югославия речните названия са проявили по-голяма устойчивост, което е доказателство за по-ограничено разселение на жителите на отделните области, отколкото в България, която през средните векове е преживяла немалко кризисни периоди (чужди нашествия и масови опустошения на цели области), а към това се прибавя и турското иго, което на много места е променило изцяло предишната (до XIV в.) етническа картина. Разбира се, всички тези изводи ще бъдат доуточнени, когато бъде привлечен и картографиран материал и от микрохидронимията и от селищните и местностни имена.

Представените изотопонимни карти № 2 и 3 обхващат четири хидронима. Те са, разбира се, недостатъчни, за да се правят окончателни изводи, но все пак насочват към известни разсъждения. Ареалът на хидронимите праслав. *Qča (рус. *Уча*, бълг. *Въча*, хърв.-кайк. *Voča*) и *Ryla (рус. *Рыла*, бълг. *Рила*, сръб. *Рила*) — вж. карта № 2 — показва един изходен център, където се срещат и двете названия, това е областта между поречието на р. Оресса (северно от Припет и южно-югоизточно от гр. Минск) и околностите на руския град Рилск (Рыльск), западно от Курск. Оттук двата хидронима са били пренесени в югозападна посока, а единият от тях, *Qča > рус. *Уча*) и в североизточна, въз основа на което може да се мисли за две основни посоки на движението на славянски племена — югозапад и североизток. Характерно е, че и двата хидронима са били пренесени от българославянски племена в източната част на Балканския полуостров (Рило-Родопската област), от което следва, че на тези племена образуванията *Qča и *Ryla* са били добре

БЪЛГАРИЯ

1. Росита (Росица)	— ляв приток на Янтра
2. Тополница	— ляв приток на Марица. Дълга около 155 км
3. Скът (а)	— десен приток на Дунав. Дълга 134 км
4. Въча	— десен приток на Марица. Дълга 111,5 км
5. Тича	— горно течение на Голяма Камчия. Тича (Голяма Камчия). Дълга 194 км
6. Дичина (Луда Камчия)	— дълга 201 км
7. Луда Яна	— ляв приток на Марица. Дълга 74 км
8. Рила	— ляв приток на Струма. Дълга 51 км
9. Песчаник	— ляв приток на Марица. Дълга 71,5 км
10. Тополовец	— приток на Дунав. Дълга 67,6 км
11. Врана	— ляв приток на Голяма Камчия. Дълга 67,6 км
12. Мътивир	— десен приток на Тополница. Дълга 61 км
13. Блато	— ляв приток на Искър. Дълга 58 км
14. Белица (Килифарска река)	— десен приток на Янтра. Дълга 57 км
15. Потока	— ляв приток на Марица. Дълга 55,7 км
16. Елешница	— десен приток на Струма. Дълга 53 км
17. Бистрица (Пиринска)	— ляв приток на Струма. Дълга 51 км
18. Бистрица (Осоговска)	— десен приток на Струма. Дълга 51 км
19. Лебница	— десен приток на Струма. Дълга 50 км

ЕГЕЙСКА МАКЕДОНИЯ И ЗАПАДНА ТРАКИЯ

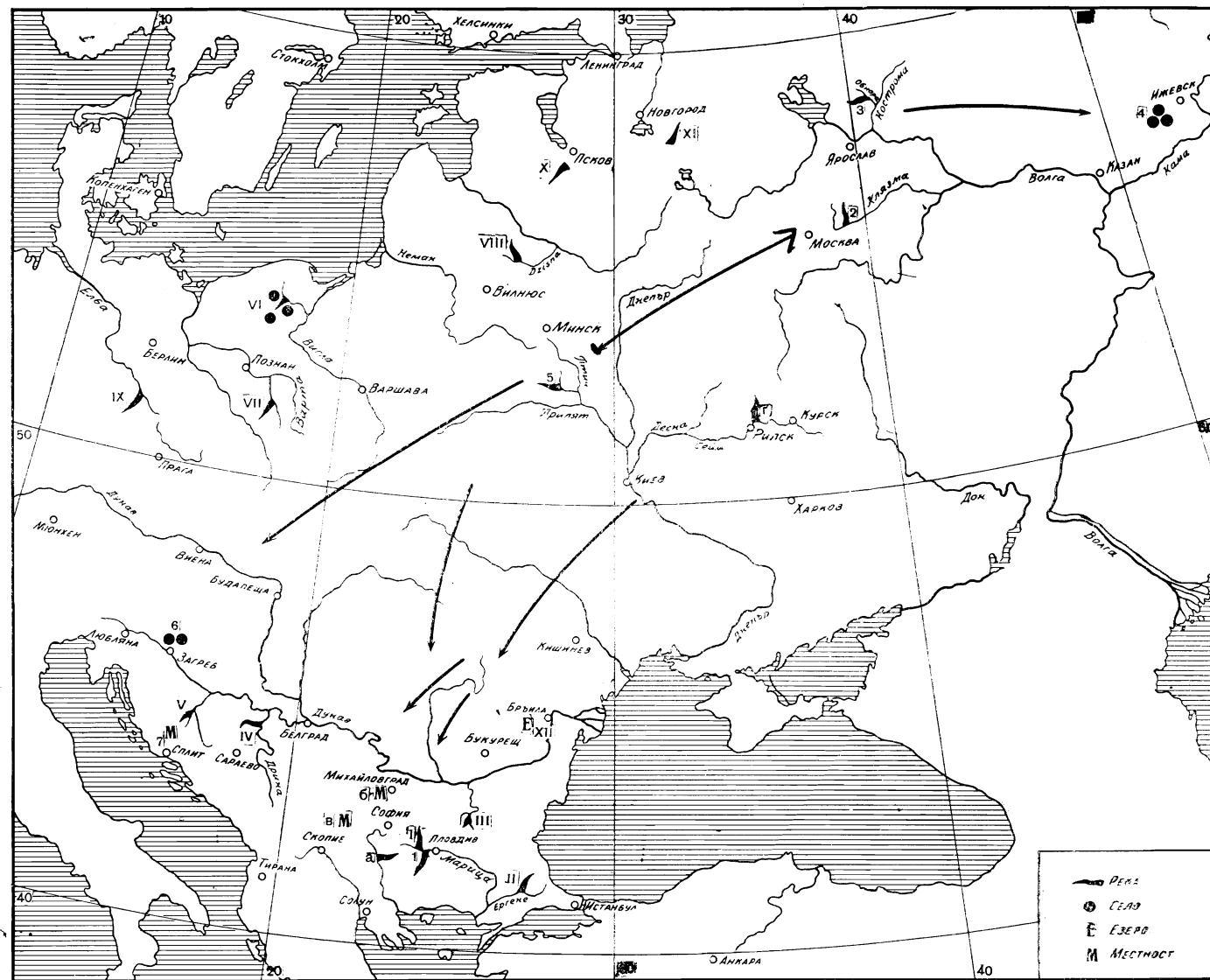
1. Бистрица (<i>Βιστρύτσα</i>)	— влива се в Солунския залив. Дълга 320 км
2. Търнава (<i>Φιγυκοίρι ποταμός</i>)	— извира от Югоизточни Родопи (пл. Мъгленик, връх Коджаеле) на българо-гръцката граница, а се втича в Бяло море източно от залива Порто Лаго. Дълга около 100 км
3. елица	— в Сярско. Протича през гр. Валовища (Демир хисар) и се втича в Струма като ляв приток. Дълга около 80 км
4. Сушица (<i>Σηρό ποταμός</i> , Кигуцау)	— в Западна Тракия, влива се в Бистонско езеро (Бургьол). Дълга около 75 км
5. Галик (<i>Γαλικός ποταμός</i>)	— извира от Круша планина, втича се в Солунския залив недалеч от устието на Вардар. Дълга 72 км
6. Вода (<i>Βόδας</i>)	— извира от ез. Нисия, пресича гр. Воден и се влива в р. Мъгленица. Дълга около 60 км

ЮГОСЛАВИЯ

1. Црна
2. Пчиња
3. Млава
4. Златица
5. Треска
6. Топлица
7. Добра
8. Криваја
9. Криваја
10. Глина
11. Ситница
12. Пива
13. Орљава
14. Илова
15. Црна река
16. Јабланица
17. Тамнава
18. Јасеница
19. Resnica
20. Крива река
21. Тиња
22. Ресави
23. Краина
24. Бич
25. Лепенец
26. Трнава
27. Пустарека
28. Гружа
29. Глоговица
30. Ветерница
31. Мрежница
32. Велики Струг
33. Јања
34. Ščavnica
35. Лукавац
36. Бистрица (Тетовска)
37. Бистрица

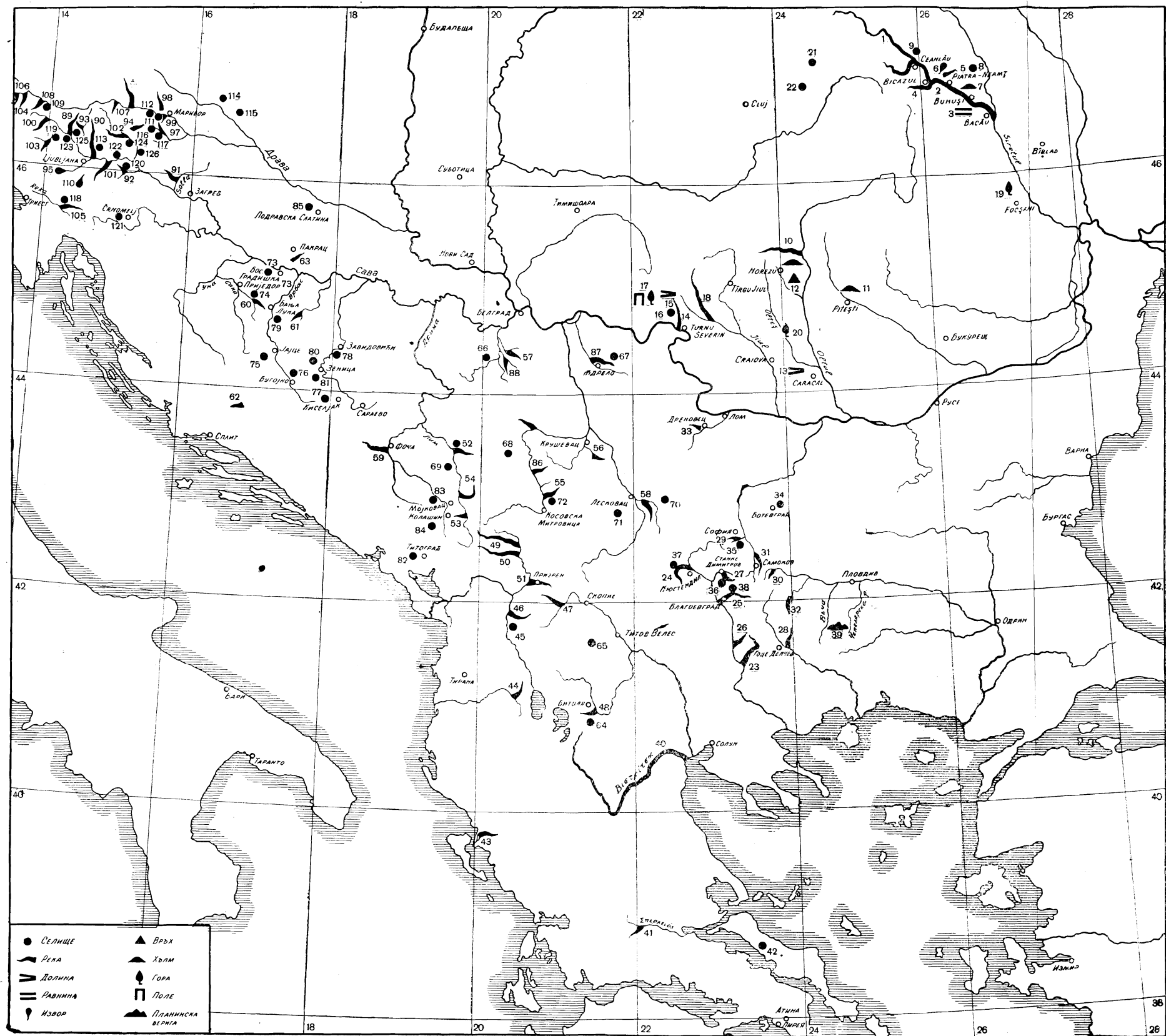
- в Македонија, десен приток на Вардар. Дълга 201 км
- в Македонија, десен приток на Вардар. Дълга 122 км
- в Североизточна Сърбия, десен приток на Дунав. Дълга 122 км
- във Войводина, лев приток на Тиса. Дълга 117 км
- в Македонија, десен приток на Вардар. Дълга 117 км. В горното течение се нарича Велика
- в Сърбия, лев приток на Южна Морава. Дълга 109 км
- в Хърватско, десен приток на Купа. Дълга 104 км
- в Босна, десен приток на Босна. Дълга около 101 км
- във Войводина, лев приток на Велики Бачки канал, който свързва реките Дунав и Тиса. Дълга около 100 км
- в Хърватско, десен приток на Купа. Дълга 93,5 км
- в Южна Сърбия, десен приток на Ибар. Дълга около 90 км
- в Црна Гора, лев начален клон на Дрина. Дълга 87 км
- в Славония, лев приток на Сава. Дълга 86,5 км
- в Славония, лев приток на Лоња. Дълга 85 км
- друго название на Црни Тимок, лев начален клон на Тимок. Дълга 83 км.
- в Сърбия, лев приток на Южна Морава. Дълга 82,5 км
- в Северна Сърбия, десен приток на Сава, с един ръкав се влива отляво на Колубара. Дълга 79,5 км
- в Сърбия, лев приток на Велика Морава. Дълга 74,7 км
- в Словения, лев приток на Драва. Дълга 72 км
- в Северна Македонија, лев приток на Пчиња. Дълга 70 км
- в Босна, десен приток на Сава. Дълга 69 км
- в Сърбия, десен приток на Велика Морава. Дълга 69 км
- в Хърватско, лев приток на Сава. Дълга 67 км
- в Славония, лев приток на Босут. Дълга около 66 км
- в Южна Сърбия и Македонија, лев приток на Вардар. Дълга 65 км
- в Хърватско, десен приток на Мура. Дълга около 63 км
- в Сърбия, десен приток на Топлица. Дълга 62 км
- в Сърбия, лев приток на Западна Морава. Дълга 61,6 км
- в Хърватско, десен приток на Чазма. Дълга 61,6 км
- в Сърбия, лев приток на Южна Морава. Дълга 59,5 км
- поворна река в Хърватско, лев приток на Корана. Дълга 58 км
- в Хърватско, лев приток на Сава. Дълга около 58 км
- в Босна, лев приток на Дрина. Дълга 57 км
- в Словения, десен приток на Мура. Дълга 56 км
- в Босна, десен приток на Сава. Дълга около 54 км
- в Македонија, лев приток на Вардар. Дълга 53 км
- в Босна, лев приток на Дрина. Дълга около 51 км

2. Разпространение на хидронимите праслав. *Qča, *Ryla и Jan-

Славянска филологија, т. III

Ив. Дуриданов — Южнославянските речни названия и тяхното значение за славянския топонимичен атлас

- Bistrița: 1. голяма река в Източните Карпати, десен приток на Siretul. Тече през окръзите Suceava и Bacău. Дълга 280 км
 2. долината на същата река
 3. равнина край същата река в район Buhuși, окр. Bacău
 4. рекичка при с. Bicăzul, район Piatra-Neamț, окръг Bacău, десен приток на Bistrița (вж. т. 1)
 5. рекичка в района на община Doamna (днес слята с града Piatra-Neamț)
 6. минерален извор в територията на същата община
 7. хълм в разклоненията на планина Bistrița Moldovei, район Piatra-Neamț
 8. село към община Pîngarați, район Piatra-Neamț
 9. село и община, район Ceahlău, окръг Bacău
 10. река в района Băbeni Bistrița, окръг Pitești, десен приток на Oltul (при с. Boldești), дълга 50 км
 11. хълм в район Horezu, окръг Pitești
 12. планински връх в район Vîlcea, окръг Pitești. Разделя р. Horezul от Bistrița
 13. долина между общините Beșca и Falcoiu, район Caracal, окръг Craiova
 14. рекичка в район Tîrnu Severin, окръг Craiova, ляв приток на Дунав
 15. долина край същата рекичка
 16. община в район Tîrnu Severin
 17. гора и поле край Дунав в територията на община Bistrița (вж. т. 16)
 18. река в район Tîrnu Jiul, окръг Craiova, ляв приток на Tismana (десен приток на Jiul)
 19. горичка към община Bilești, район Focșani, окръг Bîrlad
 20. горичка покрай р. Olteț (десен приток на Oltul)
 21. районен град в окръг Cluj (към Източните Карпати)
 22. Bistrița Bîrgăului — община, село, район Bistrița, окръг Cluj

БЪЛГАРИЯ

- Бистрица 23. Б. (Пиринска), река, ляв приток на Струма. Дълга 53 км
 24. Б. (Осоговска, Соголянска) десен приток на Струма. Извират от връх Руен. Дълга 51 км
 25. река в Благоевградско, ляв приток на Струма (под гр. Благоевград). Извират от Голям Айгедик, Югозападна Рила. Дълга 41 км
 26. Б. (Санданска), река, ляв приток на Струма. Образува се от сливането на рекичките Мозговица, Беговица и Крива река, които извираят в Пирин. Протича край гр. Сандански. Дълга 33 км
 27. река, ляв приток на Джерман (приток на Струма). Извират от Северозападна Рила. Дълга 23 км
 28. река в Гоцеделчевско, ляв приток на Места. Извират от родопския рид Дъбраш. Дълга 44,8 км
 29. рекичка южно от София, съединява се с Лява река при с. Бистрица, Софийско, и образуват р. Гъбилища, ляв приток на Искър. Дълга 13,4 км
 30. рекичка в Ихтиманско, десен приток на Марица при с. Долна баня. Извират от Ибърския дял на Рила
 31. рекичка в Самоковско, десен приток на Искър при гр. Самоков, образува се от три потока — Голяма или Мусаленска Бистрица, Малка Бистрица и Луковица, които извираят от Североизточна Рила
 32. рекичка във Велинградско. Образува се от няколко потока, които събират водите си от главното било на Родопите, слива се с реките Девеница и Ябланица, южно от Велинград — кв. Чепино — и образува Чепинска река
 33. Рекичка-суходол в землището на селата Чорлево и Дреновец—Ломско
 34. село в Ботевградско
 35. село в Софийско
 36. село в Станкедимитровско
 37. село в Кюстендилско
 38. село в Благоевградско
 39. планинска верига в Карабалкан, Централни Родопи, между долините на реките Въча и Чепеларска река

ГЪРЦИЯ

- Вистрица 40. река в Егейска Македония, влива се в Солунския залив. Дълга 320 км
 41. река, десен приток на Σελωχίος, район Φθιώτις
 42. село в район Γατάνοι, остров Εύβοια

3. Разпределение на хидронима *Bystřa южно от Карпатите

АЛБАНИЯ

43. Бистрица — река в Южна Албания, влива се в езеро Бутринти срещу остров Корфу
44. Бистрица — река, десен приток на р. Шкумби, югозападно от гр. Струга
45. Бистрица — село в Северна Албания, северозападно от планина Кораб и източно от р. Черни Дрим
46. Пуштерица — река в Северна Албания, десен приток на Черни Дрим, западно от планина Враца. Влива се в Черни Дрим югозападно от с. Уймища

ЮГОСЛАВИЯ

- Бистрица 47. (Тетовска), река, ляв приток на Вардар. Извират от Шар планина, протича през гр. Тетово. Дълга 53 км
48. река в Македония, десен приток на Црна, в която се влива до с. Рибарци. Извират от източните склонове на Баба планина (източно от Преспанското езеро) и тече южно от Битоля. Дълга 24 км
  49. (Пећска или Пећанска), десен приток на Бели Дрим, в Южна Сърбия. Извират от източната страна на Мокра планина. Дълга 47,3 км
  50. (Дечанска), река в Южна Сърбия, десен приток на Бели Дрим. Извират от Копривник и Майа Рукша. Дълга 40,2 км
  51. (Призренска), река в Южна Сърбия, ляв приток на Бели Дрим. Извират от Шар планина, а се влива под с. Планије, около 9 км западно—югозападно от Призрен. Дълга 33,2 км
  52. река в Стара Сърбия, десен приток на Лим. Извират от Златар планина, а се влива около 2 км западно от с. Бистрица. Дълга 18 км
  53. река в Стара Сърбия, ляв приток на Лим. Извират от Сиљавица, а се влива под с. Буче, южно от Иванград. Дълга 22 км
  54. река в Стара Сърбия, десен приток на Лим. Извират от пл. Корита, влива се северно от с. Расово и Бијело поље. Дълга 24,8 км
  55. река в Сърбия, десен приток на Ибар (в средното му течение), северно от Косовска Митровица. Тече край с. Бистрица. Дълга 14,2 км
  56. начално течение на р. Модричка, която е десен приток на Расина (в Сърбия) южно от гр. Крушевац. Дълга 24,6 км
  57. поток в областта на р. Колубара. Влива се в р. Љиг (Сърбия)
  58. река в Източна Сърбия, ляв приток на Власина (десен приток на Южна Морава) в долното ѝ течение, западно от с. Власотинци, източно от гр. Лесковац. Дълга 12,3 км
  59. река в Босна, ляв приток на Дрина, югозападно от Фоча. Извират от Врела. Дълга 38 км
  60. река в Северозападна Босна, десен приток на Гомјеница, десен приток на Сана, десен приток на Уна, десен приток на Сава (в средното ѝ течение). Влива се срещу с. Градина, западно от Бања Лука, южно от с. Омарска. Тече край с. Бистрица. Дълга 16 км
  61. река в Северна Босна, ляв приток на Укрина (десен приток на Сава) в най-горното ѝ течение. Дълга 12,9 км
  62. Карстова речица в Босна, десен клон на Плоуча, която тече по средния дял на Ливањско поље
  63. поток в Славония, югоизточно от Пакрац

Селища в Македония :

64. в срез Битолски
65. в срез Велешки

Селища в Сърбия :

66. в срез Колубарски
67. в срез Млавски
68. в срез Студенички
69. в срез Златарски
70. в срез Власотиначки
71. в срез Лесковачки
72. в срез Звечански (с. Доња Бистрица)

Селища в Босна :

73. в срез Босанска Градишка (Северна Босна)
74. в срез Приједор
75. в срез Јајце
76. в срез Бугојно (Западно от Сарајево)

77. в срез Кисељак
78. в срез Завидовићи
79. в срез Бања Лука
80. в община Торчић Поље (срез Зеница)
81. в община Врандук (срез Зеница)

Селища в Црна Гора :

82. в община Липовска Бистрица
83. в община Мојковац
84. в община Смаилагића Поље

Селища в Хърватско :

85. в срез Подравска Слатина (Славония)

Бистричка река (Бистрица) :

86. река в Сърбия, десен приток на Ибар в средното му течение по-горе от Рашка и под с. Постење. Тече край с. Бистрица. Дълга 12,5 км
87. река в Сърбия, десен приток на Млава (приток на Дунав), между с. Ждрело и Мало Лаоле, срез Млавски
88. река в Сърбия, ляв приток на Пештан (десен приток на Колубара), извират при с. Бистрица в същата област

В Словения :

- Bistrica. 89. (Tržiška), река, ляв приток на Сава при Podnart. Дълга 24,8 км
90. (Kamniška), река, ляв приток на Сава. Дълга 34 км
  91. река, десен приток на Sotla (ляв приток на Сава) северозападно от Загреб, западно от с. Кумровец. Дълга 30 км
  92. река, ляв приток на Мирна (десен приток на Сава), западно от с. Мокроног. Тече през с. Bistrica. Дълга 16,2 км
  93. река, десен приток на Kokra при с. Predvor (Kokra е ляв приток на Сава, при Kranj, северозападно от Любляна)
  94. поток при с. Ribnica, южно от Драва
  95. Извор на р. Ljubjanica (десен приток на Сава) при с. Bistra, район на Любляна
  96. река, ляв приток на Драва при Muta, през Slovenj Gradec, западно от гр. Марибор
  97. река, ляв приток на Ložnica при с. Slovenska Bistrica, през Poljčane, югозападно от Марибор. Ложница е ляв приток на Dravinja (ляв приток на Драва)
  98. река, ляв приток на Драва при с. Bistrica, район на Марибор
  99. река, десен приток на Драва при с. Bistrica, район на Марибор
  100. (Triglavska) река, десен приток на Sava Dolinka при с. Mojstrana
  101. река, десен приток на Сава при Št. Rupert, през Trebuje, източно от Любляна
  102. река, десен приток на Savinja (ляв приток на Сава) между Bolska и Ložnica
  103. река, десен приток на Bohinska Sava, през Radovljica, северозападно от Любляна
  104. (Korpijska), река, десен приток на Zilja (десен приток на Драва при Beljak)
  105. река, десен приток на Rjeka при с. Ilirska Bistrica
  106. (Teharska) река, десен приток на р. Zilja
  107. река, десен приток на Драва при Pliberk в Podjuna
  108. река, десен приток на Драва в Rože
  109. село в Rože при р. Bistrica (десен приток на Драва)
  110. извор при Benete, през Postojna, южно от Любляна
  111. село при Limbuš, към Марибор
  112. село при Rušah, към Марибор
  113. (Kamniška) село през Kamnik
  114. (Gornja) село през Lendava
  115. (Dolnja) село през Lendava
  116. (Zgornja) село през Poljčane
  117. (Slovenska) село през Poljčane
  118. Ilirska село
  119. (Bohinjska) село през Radovljica
  120. село в срез Trebnje
  121. село в срез Črnomelj
  122. село в срез Trbovlje
  123. село в община Podbrezje, през Kranj
  124. село в община Vransko, през Celje
  125. село в община Tržič, през Kranj
  126. село в община Zagorje, през Celje

- *Уча: 1. Вѣча — река в България, десен приток на Марица
2. Уча — рекичка, ляв приток на Клязма северно от Москва
3. Уча — рекичка, десен приток на Обнора, Ярославска област
4. Нижняя Уча, Новая Уча и Старая Уча — три села в Казанска област (може би днес с. Большая Уча — югозападно от Ижевск)
5. Уча — река, десен приток на Оресса (десен приток на Птич, в Басейна на р. Принят)
6. Dolnja Voča, Dolna Voča — села в срез Иванец, северно от Загреб
*Ryla а) Рила — река в България, ляв приток на Струма
б) Рила — местност западно от с. Дива Слатина, Михайловградско
в) Рила — местност в Южна Сърбия, в територията на с. Брод срез Горски
г) Рыла — река в Южна Русия, десен приток на Сейм (приток на Десна) западно от гр. Курск
I. Луда Яна — ляв приток на Марица
II. Яна дере — десен приток на Ергене, Източна Тракия
III. Яница — ляв приток на Белица (Килифарска река), приток на Янтра
*Jan- IV. Јања — река в Босна, ляв приток на Дрина
V. Јањ — рекичка в Босна, десен приток на Плива (приток на Врбас)
VI. Јапа (днес: Jonka) — река в Полша, десен приток на р. Wierzyca (нем. Ferse), недалеч от устието на последната във Висла. На същата река три села Јапја
VII. Јапја — ляв приток на Prospa. (Ляв приток на Warta (обикновено днес се нарича Niesób) в най-южния край на Познанска област
VIII. Јапја — в Литва, ляв приток на Dzisna (ляв приток на Двина) в североизточния край на областта на Vilnius
IX. Јаһпа — ляв приток на Елба в Саксония
X. Јаһа — река в Псковска област (вж. Атлас СССР)
XI. Јаһа — река в Новгородска област (в пята Водская)
XII. Јапса — езеро в територията на село и община Јапса в Румъния, западно от Brăila, на жп. линия Brăila—Buzău

познати като географски означения в една по-далечна епоха, когато те са живели на север от Карпатите. Поучително е географското разположение на хидронимите от основа *Jan-*. Тяхното разсейване и закрепване до днес в периферни области, обитавани от славяни, говори за голямата им древност. Това разсейване определя, освен изтъкнатата вече югозападна посока на нявгащото разселение на славяните, още и движение на север и запад.

Ареалът на хидронима праслав. *Bystrica в земите южно от Карпатите (вж. карта № 3)¹ показва доста интересно разсейване и групировка. В Румъния той бележи на североизток една ивица в Източните Карпати, след това взема западна и югозападна посока към поречието на Олт и Олтец, по-нататък обсяга районите на Търгу Жиу и Турну Северин край Дунава. На юг от Дунава линията на географското разпространение на *Bystrica завива малко на югоизток към Ломско и по-нататък продължава предимно през Западна България — Ботевградско, Софийско, Ихтиманско, басейна на р. Струма (тук пет реки носят името *Бистрица*), Гоцеделчевско (басейн на р. Места); в Родопската област името е застъпено два пъти (във Велинградско и в планината Карабалкан). В Югославия картината е също интересна. Тук се очертават три области на концентриране на същия хидроним: Южна Сърбия с поречието на Бели Дрим, Лим и Ибар; Централна и Североизточна Босна; Словения. Хърватско и Херцеговина почти се изключват от ареала на същото име (с изключение на Средна Славония, където то се среща два пъти). Няма съмнение, че този хидроним също е ценен за установяване пътищата и областите на най-ранното заселение на славянските племена в западния дял на Балканския полуостров, а също и на юг в Гърция, където една голяма река е приела същото име.

Изобщо славянският топонимичен атлас, ако бъде осъществен в изложения от нас замисъл, ще бъде ценен източник за разрешаването на различни историко-етнографски и езикови проблеми.

СЪКРАЩЕНИЯ

БСМ = Й. Иванов, Български старини из Македония, II изд., София, 1931.
Георгиев, БЕО = Вл. Георгиев, Българска етимология и ономастика, София, 1960.
Героу = Н. Героу, Речник на българският език, I—V, Пловдив, 1895—1904.
Гринченко = Б. Д. Гринченко, Словарь украинского языка, I—IV, Киев, 1907—1909.
Даль = Вл. Даль, Толковый словарь, I—IV.

¹ По материали, почерпени, както следва: а) За Румъния от: G. I. Lahovari — C. I. Brătianu — G. G. Tocilescu, Marele dicționar geografic al României, I, București, 1898; I. Jordan, Nume de locuri românești în R. P. R., I, București, 1952. б) За Гърция от: M. Vasmer, Die Slaven in Griechenland, Berlin, 1941. в) За Албания от: А. М. Селищев, Славянское население в Албании, София, 1931. г) За Югославия от: Popis vodenih tokova kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Sarajevo, 1924; Imenik naseljenih mesta и F. N. R. Jugoslaviji, Beograd, 1951; Fr. Bezla, Slovenska vodna imena, I, Ljubljana, 1956. За българския материал източниците са посочени по-горе.

- Даничић = Ђ. Д а н и ч и ћ, Рјечник из књижевних старина српских, I—III, Београд, 1863—1864.
- Дрончилов = К. Д р о н ч и л о в, Бурел, Год. Соф. унив., Ист.-филол. фак., XIX, 1923.
- Лукић = Д. Л у к и ћ, Наше реке, Београд, 1952.
- Займов = Й. З а и м о в, Местните имена в Пирдопско, София, 1959.
- ЗБИЈС = Зборник за историју Јужне Србије и суседних области, I, Скопље, 1936.
- Иширков = А. И ш и р к о в, Хидрографија на Българија. Год. Соф. унив., Ист.-филол. фак., V, 1908—1909.
- Караџић = Вук Ст. К а р а џ и ћ, Српски рјечник, III изд., Београд, 1898.
- Ковачев = Н. К о в а ч е в, Местните називања од Севлиевско, София, 1961.
- Кънчов, Мак. = В. К њ н ч о в, Македонија, етнографија и статистика, София, 1900.
- Кънчов, Орохидр. = В. К њ н ч о в, Орохидрографија на Македонија, Пловдив, 1911.
- ЛД = Ф. Ш и ш и ћ, Летопис попа Дукљанина, Београд—Загреб, 1928.
- МБР = Б. Д а в и д о в, А. Я в а ш е в и др., Материали за българијски ботаничен речник, София, 1939.
- МДп = П. Л. М а ш т а к о в, Список рек Днепровског басейна, Пбг. 1913.
- МДс = П. Л. М а ш т а к о в, Список рек басейнов Днестра и Буга (Јужног), Пбг, 1917.
- Милићевић, КнС = М. Ђ. М и л и ћ е в и ћ, Кнежевина Србија, Београд, 1876.
- Милићевић, КрС = М. Ђ. М и л и ћ е в и ћ, Краљевина Србија (Нови крајеви), Београд, 1884.
- Новаковић, Зак. спом. = Ст. Н о в а к о в и ћ, Законски споменици српских држава средњег века, Београд, 1912.
- Панчев = Т. П а н ч е в, Дополнение към българския речник от Н. Геров, Пловдив, 1908.
- Петров = А. П е т р о в, Карпаторусские межевые названия из пол. XIX и из нач. XX в., Прага, 1929.
- Попов = К. П о п о в, Местните имена в Белослатинско, отд. отпеч. от Год. Соф. унив., Филол. фак., IV, 2, 1959.
- Радев = Ж. Р а д е в, Картометрически принос за изучување на Българија, Год. Соф. унив., Ист.-филол. фак., V, 1908—1909.
- Селищев = А. М. С е л и щ е в, Славянское население в Албании, София, 1931.
- Семенов = П. С е м е н о в, Географическо-статистический словарь Российской империи, I—V, Пбг, 1863—1865.
- Срезневский = И. И. С р е з н е в с к и й, Материалы для словаря древнерусского языка, I—III, Пбг, 1893—1912.
- Станојевић = Ст. С т а н о ј е в и ћ, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, I—IV, Загреб, 1926—1929.
- Стојановић = Љ. С т о ј а н о в и ћ, Стари српски записи и натписи, I—V, Београд, 1902—1925.
- ХС = Хидрологичен справочник на реките в Н. Р. Българија, под ред. на инж. Ив. М а р и н о в, I—II, София, 1957—1958.
- Цвијић = Ј. Ц в и ј и ћ, Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије, I—II, Београд, 1906.
- Чанков¹ = Ж. Ч а н к о в, Географски речник на Българија, Македонија, Добруджа и Поморавија, София, 1918.
- Чанков² = Ж. Ч а н к о в, Географски речник на Българија, София, 1939.
- Чанков³ = Ж. Ч а н к о в, Географски речник на Българија, София, 1958.
- Юркевич = М. В. Ю р к е в и ч (М. Горюнин), Двадцатипятилетние итоги княжества Болгарии 1879—1904, т. I, кн. 1, София, 1904.

- ARj = Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, na svijet izdaje Jugosl. Ak. znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880 и сл.
- Berneker = E. B e r n e k e r, Slavisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg, 1908—1913.
- Bezljaj = Fr. B e z l a j, Slovenska vodna imena, I—II, Ljubljana, 1956—1961.
- CD = Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, izd. T. S m i ĉ i k l a s, II—XV, Zagreb, 1904 и сл.
- Dickenmann = E. D i c k e n m a n n, Studien zur Hydronymie des Save systems, Budapest, 1939—1941.
- Eichler = E. E i c h l e r, Die Orts- und Flurnamen der Kreise Delitsch und Eilenburg, Halle (Saale), 1958.

- Enc. Jug. = Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, 1955 и сл.
- Frunzescu = D. F r u n z e s c u, Dicționarul topografic și statistic alu României, București, 1872.
- Imenik = Imenik naseljenih mesta u F. N. R. Jugoslaviji, Beograd, 1951.
- Machek, ESI = V. M a c h e k, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha, 1957.
- Maretić, Imena rijeka i potoka = T. M a r e t i ć, Imena rijeka i potoka u hrvatskim i srpskim zemljama, Nastavni vjesnik, I, Zagreb, 1893.
- ME = Μεγάλη ἑλληνική ἐγκυκλοπαίδεια, Ἀθήναι, 1926 и сл.
- Mikl. Mon. Serb. = Fr. M i k l o s i c h, Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viennae, 1858.
- Mikl., PON = Fr. M i k l o s i c h, Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen, Heidelberg, 1927 (Manulneudruck aus Denkschr. d. Wien. Ak., 1860—1874).
- Mon. Slav. Mer. = Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, izd. Jugosl. Ak. Znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1868 и сл.
- Muka = E. M u k a, Słownik dolnosербскеје речи а јеје наредџов, I—III, Praha, 1926—1928.
- Podział = Podział administracyjny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Warszawa, 1956.
- Popis = Popis vodenih tokova kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Centralna direkcija voda, Sarajevo, 1924.
- Profous = A. P r o f o u s, Místní jména v Čechách, I—III, Praha, 1954, 1949, 1951.
- PS = A. P r o f o u s — J. S v o b o d a, Místní jména v Čechách, IV, Praha, 1957.
- RB = J. R u d n i c k i, Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny, Lwów, 1939.
- Rospond, St. = St. R o s p o n d, Słownik nazw geograficznych Polski zachodniej i Północnej, I, Wrocław — Warszawa, 1951.
- Rozwadowski, Studia = J. R o z w a d o w s k i, Studia nad nazwami wód słowiańskich, Kraków, 1948.
- Sedláček = A. S e d l á ě k, Snůška starých jmen, jak se nazývali v Čechách řeky, potoky, hory a lesy, Praha, 1920.
- St. Geogr. = Słownik geograficzny królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich, I—XV, Warszawa, 1880—1902.
- Sławski, SIEP = Fr. S ł a w s k i, Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków, 1952 и сл.
- SO = Slavia Occidentalis, Poznań, 1921 и сл.
- SS = J. S v o b o d a — V. Š m i l a u e r, Místní jména v Čechách, V, Praha, 1960.
- StSJ = J. S t a n i s l a v, Slovenský juh v stredoveku, I—II, Turčiansky Sv. Martin, 1948.
- ŠO = P. J. Š a f a ř í k, Okázky občanského písemnictví, Praha, 1870.
- ŠP = P. J. Š a f a ř í k, Památky dřevního písemnictví Jihoslovánův, vyd. II, Praha, 1873.
- ŠV = V. Š m i l a u e r, Vodopis starého Slovenska, Praha—Bratislava, 1932.
- TE = R. T r a u t m a n n, Die Elb- und ostseeslavischen Ortsnamen, I—II, Berlin, 1947—1949.
- TM = R. T r a u t m a n n, Die slavischen Ortsnamen Mecklenburgs und Hollsteins², Berlin, 1950.
- Trautmann, BSI. = R. T r a u t m a n n, Baltisch-slavisches Wörterbuch, Göttingen, 1923.
- Vasmer, REW = M. V a s m e r, Russisches etymologisches Wörterbuch, I—III, Heidelberg, 1950—1958.
- Vasmer, Slaven = M. V a s m e r, Die Slaven in Griechenland, Berlin, 1941.
- ZSPH = Zeitschrift für slavische Philologie (M. Vasmer), Berlin, 1923 и сл.